

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Катедра міжнародних відносин та суспільних комунікацій**

**Протидія російській пропаганді в країнах Південно-Східної Європи в
умовах російсько-української війни
Кваліфікаційна робота**

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент 6 курсу, 604 групи

Дудар Олександр

Керівник:

кандидат політичних наук,

доцент **Осадца І.С.**

До захисту допущено

на засіданні катедри

протокол №_____ від _____ 2025 р.

Зав. катедрою _____ проф.

Чернівці – 2025

Анотація

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню механізмів російської пропаганди та методів протидії їй у країнах Південно-Східної Європи в умовах російсько-української війни. Проаналізовано ключові дезінформаційні наративи (зокрема, експлуатація енергетичної кризи та історичних травм), спрямовані на підлив євроатлантичної інтеграції та посилення внутрішніх розколів у регіоні. Визначено політичні та медійні канали впливу, а також розроблено ефективні стратегії зміцнення інформаційної стійкості Південно-Східної Європи. Надано практичні рекомендації для урядів та громадянського суспільства.

Ключові слова: *російська пропаганда, Південно-Східна Європа, дезінформація, інформаційна стійкість, гібридна війна, наративи.*

Annotation

The thesis investigates the mechanisms of Russian propaganda and methods of counteracting it in South-Eastern European countries during the Russian-Ukrainian war. It analyzes key disinformation narratives (including the exploitation of the energy crisis and historical grievances) aimed at undermining Euro-Atlantic integration and deepening internal divisions in the region. Political and media channels of influence are identified, and effective strategies for strengthening the information resilience of South-Eastern Europe are developed. Practical recommendations are provided for governments and civil society.

Keywords: Russian propaganda, South-Eastern Europe, disinformation, information resilience, hybrid warfare, narratives.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів та текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідні джерела.

_____ Дудар О.В.
(підпис)

	3
ЗМІСТ	
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ТА ПРОТИДІЇ ЇЙ	7
1.1. Теоретичні основи дослідження російської пропаганди як феномену інформаційної війни	7
1.2. Методологічні основи дослідження інформаційних впливів і стратегій протидії пропаганді	19
1.3. Джерельна база дослідження	26
Висновок до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА В КРАЇНАХ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ІНСТРУМЕНТИ	33
2.1. Геополітичні інтереси Росії в Південно-Східній Європі після 2014 року	33
2.2. Основні канали поширення російської пропаганди в регіоні (медіа, соцмережі, політичні партії, православні структури)	41
2.3. Аналіз пропагандистських наративів щодо війни проти України (на прикладі Болгарії, Сербії, Греції, Румунії)	48
Висновки до розділу 2	56
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДИ В КРАЇНАХ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ	59
3.1. Європейські та національні програми боротьби з дезінформацією (EU vs Disinfo, StratCom East, Hybrid CoE тощо)	59
3.2. Досвід урядових і неурядових структур (медіа, аналітичні центри, громадянське суспільство)	66
3.3. Оцінка ефективності протидії російській пропаганді: досягнення, проблеми та перспективи	73
Висновки до розділу 3	82
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
SUMMARY	97

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми дослідження зумовлена перетворенням інформаційного виміру сучасної міжнародної політики на одну з основних арен боротьби за вплив у формуванні суспільних настроїв та стратегічні пріоритети держав. Російська воєнна агресія проти України супроводжується масштабними інформаційними кампаніями, спрямованими на послаблення її регіональної стабільності, національної безпеки та паралельно – на розкол європейської спільноти і створення сприятливих умов для реалізації аналогічних планів як у Європі, так і на Заході.

Особливу роль у стратегії російської пропаганди відіграють країни Південно-Східної Європи, де поєднання історичної пам'яті, культурної та релігійної спільноти разом з економічними вразливостями формують сприятливу базу для поширення російських наративів. Через традиційні ресурси, цифрові платформи, мережі проксі-акторів та політичні сили Російська Федерація намагається підривати внутрішньополітичні процеси в регіоні, гальмувати євроатлантичну та євроінтеграційну вісь та підривати довіру до демократичних інституцій.

Питання протидії російській пропаганді в Південно-Східній Європі для України має практичний зиск. Рівень стійкості суспільств Сербії, Греції, Болгарії, Румунії та інших держав регіону до політичного маніпулювання впливає на підтримку України у війні проти Росії, ефективність санкційної політики та динаміку євроатлантичних процесів. Аналіз особливостей російського інформаційного впливу у цих країнах дозволяє краще зрозуміти природу сучасної гібридної війни та прагматичний інтерес України, а також окреслити можливості для посилення спільної інформаційної протидії України та держав Західних Балкан.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі російської пропаганди в країнах Південно-Східної Європи в умовах

російсько-української війни та в оцінці ефективності наявних політик і інституційних механізмів протидії дезінформації в регіоні.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено наступні **завдання**: дослідити теоретичні та методологічні підходи до вивчення інформаційного впливу, гібридної війни та сучасної пропаганди, сутність та зміст цих понять; визначити геополітичні засади та стратегічні інтереси Російської Федерації в Південно-Східній Європі після 2014 року і їх зміну в контексті повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році; проаналізувати основні канали, інструменти та суб'єктів російської дезінформації в країнах Західних Балкан; охарактеризувати ключові пропагандистські наративи щодо війни проти України на прикладі окремих країн Південно-Східної Європи – Болгарії, Сербії, Греції, Румунії тощо; дослідити ефективність наявних механізмів протидії пропаганді; надати практичні рекомендації щодо посилення інформаційної стійкості країн Південно-Східної Європи та поглиблення співпраці з Україною й євроатлантичними структурами у цій сфері.

Об'єктом дослідження виступає російська пропаганда як складова гібридної війни та інструмент реалізації зовнішньополітичного вектору Росії.

Предметом дослідження виступає інструментарій, канали, інституції, що протидіють російському інформаційному впливу у країнах Південно-Східної Європи, а також національні моделі протидії дезінформації в контексті російсько-української війни.

Хронологічні рамки охоплюють період від 2014 року, коли почалася активна фаза російської агресії проти України, та 2025 рік, коли інформаційні операції Росії проти держав Європейського Союзу загострилися. Особливу увагу приділено подіям, пов'язаним із повномасштабним вторгненням Росії в Україну у 2022 році.

Методами дослідження виступають теоретичні та емпіричні підходи. На теоретичному рівні застосовано системний, структурно-функціональний і порівняльний підходи, які дозволяють розглядати російську пропаганду як

елемент гібридної війни й частину архітектури системного впливу, а також порівнювати національні контексти країн Південно-Східної Європи. На емпіричному рівні використано дискурс-аналіз і контент-аналіз медіаматеріалів та аналітичних звітів, метод case studies (на прикладі Болгарії, Сербії, Греції, Румунії) для вивчення структури та динаміки поширення пропагандистських наративів. Такий вибір і поєднання наукових методів з умовленою потребою у глибинному опрацюванні теоретичної бази та емпіричній перевірці зроблених висновків.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх подальшого застосування у діяльності органів державної влади, що відповідають за формування політики в сфері інформаційної безпеки, національної безпеки, а також стратегічних комунікацій. У роботі аналітичних центрів медіа та громадських організацій, що займаються проблемою дезінформації, протидії, маніпулятивній риториці та підвищенням рівня медіаграмотності, висновки та рекомендації, запропоновані у дослідженні, можна використати для вдосконалення національних стратегій безпеки та інформаційної стійкості, а також для розробки освітніх програм в країнах Південно-Східної Європи.

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків та списку використаних джерел, що налічує 63 найменування. Загальний обсяг роботи становить 98 сторінок, з них основна частина роботи – 85 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ТА ПРОТИДІЇ ЇЇ

1.1. Теоретичні основи дослідження російської пропаганди як феномену інформаційної війни

Російська пропаганда у сучасному розумінні є системно організованим комплексом інформаційних практик, спрямованих на формування сприйняття подій та політичних процесів відповідно до стратегічних інтересів Російської Федерації. Вона виступає фундаментальним елементом гібридної війни, у якій інформаційний вимір має таке ж значення, як і військовий, дипломатичний або економічний [3; 4]. У такій концепції інформація перетворюється на інструмент стратегічного впливу, що здатний формувати поведінку акторів, створювати політичні та соціальні залежності та змінювати зовнішньополітичні пріоритети держав.

У науковому дискурсі під пропагандою зазвичай розуміють процес цілеспрямованого поширення повідомлень, покликаних вплинути на емоції, думки, переконання та поведінку людей, часто з використанням маніпулятивних елементів. У російському контексті пропаганда набуває ще ширшого значення: вона включає побудову альтернативної реальності, в якій фактологічна достовірність підпорядкована політичній доцільності [61; 68]. Тому сутність російської пропаганди полягає не лише у фабрикації новин або поширенні дезінформації, а у системному формуванні наративів, які одночасно пояснюють минуле, визначають теперішнє та проєктують бажане майбутнє. Сутнісною характеристикою російської пропаганди є її гібридність. Вона поєднує традиційні медіа, цифрові канали поширення інформації, дипломатичні інструменти, культурну дипломатію, спеціальні психологічні операції та діяльність проксі-акторів [39; 42; 21]. Завдяки цьому пропаганда діє на кількох рівнях – від глобального (створення геополітичних метанаративів) до локального (вплив на національні політичні середовища й окремі групи населення) [23; 39; 19].

Особливістю російської пропагандистської моделі є домінування історичних, культурних і релігійних конструктів, зокрема ідеї “єдиного слов’янського простору”, “цивілізаційної місії” та “захисту православ’я” [26, 35]. Такі наративи мають глибоку емоційну природу та сприяють мобілізації прихильників у країнах, де історичні зв’язки з Росією залишаються сильними. У випадку Балканського регіону, зокрема Сербії, Північної Македонії та Болгарії, релігійні та культурні чинники стали одним із ключових каналів проникнення російської пропаганди [26; 18].

Крім історико-культурних конструктів, російська пропаганда активно використовує антизахідну риторику. Її метою є створення уявлення про ЄС і НАТО як агресивні структури, що нібито прагнуть підпорядкувати собі суверенні держави, знищити їхню культурну самобутність або втягнути у війну проти Росії [4, с.123; 31, с.1-3]. З іншого боку, Кремль конструює образ Росії як гаранта стабільності та носія “традиційних цінностей”, що нібито протистоять “моральному занепаду Заходу” [26; 18].

Відтак, на початкових стадіях дослідження можна констатувати, що пропаганда, яку пропонує Росія, є системно організованим комплексом інформаційних практик, які цілеспрямовано поширюють повідомлення, впливають цим на емоції, думки, переживання аудиторії; держава використовує техніки маніпуляції задля більш ефективного такого впливу. У російському форматі пропаганди остання має на мені ще альтернативне конструювання реальності, де істина підпорядковується політичному дискурсу; а також системне формування наративів, що пояснюють минуле, задають рамку для теперішнього та бажані рамки майбутньому шляхом інформаційних повідомлень.

Теоретичні засади дослідження російської пропаганди демонструють, які змістові інструменти вона використовує. Аналітично їх можна зобразити так: 1) історичні, релігійні та культурні конструкти (образи єдинства, захист православ’я); 2) антизахідна риторика (дemonізація ЄС і НАТО як загрози суверенітету і культурі, підсвічення подвійних стандартів Заходу тощо); 3)

позитивний образ Росії (образ єдиної свідомої держави, що виступає за традиційні цінності).

На початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році пропаганда почала широко застосовуватися, як інструмент гібридної війни. На відміну від об'єктивної інформації, пропаганда – це її вибіркова подача, яка спонукає особу до певних узагальнень та використовує емоційно заряджені повідомлення, щоб спровокувати радше емоційну, а не раціонально-логічну реакцію [51, с.527]. Російська пропаганда характерна тим, що її дія поширюється як на зовнішню, так і на внутрішню аудиторію: населення РФ, жителів Півдня і Сходу України, а також усіх, хто споживає російський інформаційний продукт за кордоном. Внаслідок цього пропаганда діє вже не лише на рівні одного народу, а поширює свої меседжі далеко за межі двох основних держав у збройному конфлікті.

Пропаганда Росії сьогодні один із методів інформаційної агресії проти України, що використовується із застосуванням маніпулятивних технологій. Теоретичні засади дослідження демонструють, що одними з таких способів є використання симулякрів – образів того, чого не існує в природі: фашисти в Києві, каральні батальйони, симулякр про розп'яного хлопчика, біолабораторії тощо. Шляхом застосування таких елементів у системі пропаганди змінюються уявлення аудиторії про характер збройного конфлікту, а простір наповнюється такими собі “інформаційними фантомами”, спрощення яким ніхто не шукає, однак інформація про них існує в медіапросторі [51, с.527-528].

З розвитком технологій швидкість поширення інформації в мережі стала колосальною, а контроль за її якістю – мінімальним. Таким чином, серед арсеналу впливу в гібридній війні противник сьогодні застосовує такі методи: психологічний тиск, погрози, приниження, залякування, почуття провини. Серед них конкретні – інформаційні атаки, економічна блокада, соціальна ізоляція, культурна агресія (руйнування об'єктів культурної спадщини або нівелювання їх значення в очах аудиторії пропаганди).

У сучасному світі війна – це тактика виснаження противника не лише на полі бою, а й у віртуальному світі; особливо коли останній значно впливає на саме поле бою. Здобути перемогу в інформаційній війні – це зруйнувати значення фундаментальних подій для цільової аудиторії в історичному, культурному чи соціальному розумінні, зруйнувати ті засади, на основі яких жертва маніпулятивних практик формує власну ідентифікацію і позиціонує свою присутність у світі [51, с.528]. У такій ситуації часто виникає момент, коли інформація стає першочергово важливою, а реальність посідає друге місце.

Важливо розглянути, як теорія дезінформації застосовувалась Росією з початку російсько-української війни з 2014 року. Кампанія пропаганди, яку проводила держава-агресор, цілилась на створення стійкого переконання у серйозних порушеннях та придушеннях прав російськомовного населення на території України, яке ніби потребує захисту. Це була тактика роботи на внутрішню аудиторію для розпалювання насамперед локального конфлікту. У 2022 році російська пропаганда послуговувалась подібною, але вже більш масштабною повісткою – вона заперечувала порушення прав людини з боку російських військових, факти про які масово почали з'являтися після окупації Бучі та Київщини зокрема. Ця практика демонструє власне теоретичні засади дезінформації, як частини пропаганди й гібридної війни. Тут чітко простежується розуміння пропаганди як створення фальшивого *casus belli* – інформаційного приводу для агресії; систематичного спотворення істини та створення хибних уявлень про ту чи іншу категорію людей – серйозні порушення прав російськомовних осіб в Україні; маніпуляція фактами та заперечення злочинів – заперечення порушень прав людини попри масові свідчення та реально зафіксовані факти. На основі цього можна виокремити теоретичну засаду пропаганди: вона є інструментом легітимації агресії та маскування воєнних злочинів через фабрикацію загроз і заперечення реальності. Також дослідження практичного кейсу демонструє два теоретичні виміри пропаганди: внутрішня аудиторія (РФ) у 2014 році та

міжнародна аудиторія у 2022 році. Фактично йдеться про концепцію таргетованих інформаційних операцій, де різні цільові групи отримували різне уявлення про події з огляду на те, що краще й ефективніше та чи інша група прийме.

Таким чином, видно декілька стратегічних пластів наративу – заперечення та захист. Для послідовної зміни сприйняття тих чи інших подій пропаганда має інструменти фреймів, що швидко здатні перевести розуміння події від агресії до “гуманітарної місії”, від злочину – до “фейку”.

Для виділення ескалаційної логіки інформаційних операцій у теоретичному аспекті варто сфокусуватися на еволюції російської пропаганди. Вона умовно проходила кілька етапів. Після розпаду СРСР, у 1990-х роках, політичні еліти РФ намагалися зберегти вплив на пострадянський простір за допомогою традиційних медійних механізмів. У цей час пропаганда була менш централізованою, а її головним змістом стало підкреслення “особливого шляху” Росії та її відмінності від Заходу. Початок 2000-х ознаменувався доктринальним поворотом до побудови державної вертикалі у сфері інформації, що супроводжувалося появою державних міжнародних мовників, зокрема Russia Today (RT), а також посиленням контролю над внутрішнім інформаційним простором [3; 4].

Після 2008 року, коли РФ здійснила воєнну агресію проти Грузії, російська пропаганда почала трансформуватися в інструмент оперативного інформаційного забезпечення військових операцій. Саме у цей період Кремль усвідомив необхідність працювати не лише на внутрішню, а й на зовнішню аудиторію, зокрема європейську. Події 2014 року – окупація Криму та початок війни на Донбасі – стали точкою, у якій російська пропаганда остаточно набула характеру цілісної стратегії, спрямованої на делегітимацію України, розкол західних суспільств та виправдання російської експансії [1, с.14; 39].

Повномасштабне вторгнення 2022 року остаточно легітимізувало інформаційний вимір як невід’ємну частину воєнних дій. Російські медіа та

підконтрольні структури не лише обґрунтовували правомірність агресії, а й системно поширювали дезінформацію про військові злочини РФ, провокували соціальну напругу в Європі та формували недовіру до інституцій ЄС і НАТО [23; 39; 19]. Водночас посилилася роль дипломатичних представництв РФ, які активно використовували соціальні мережі як платформу для поширення маніпулятивних повідомлень [88].

Якщо зафіксувати основні теоретичні підходи до пропаганди Росії у різні періоди, то варто констатувати наступне. У 1990-х роках вона становила менш централізовану систему, де акцент був на “особливому шляху” Росії, її спробах зберегти свій вплив у пострадянських республіках шляхом традиційних ЗМІ та повернення до позитивного образу союзу держав. На початку 2000-х років відбулося явне формування державної вертикалі у інформаційній сфері, що призвело до значних обмежень та контролю в інформаційному просторі. Зокрема вони характеризувалися появою державних медіа (RT), а також посиленням контролю над внутрішнім інформаційним простором та наративами, які споживає внутрішня аудиторія. У теорії пропаганди це саме внутрішній рівень, де починається інформаційна підготовка “своїх” аудиторій.

Після 2008 року зі збройною агресією щодо Грузії пропаганда чітко окреслилась в інструмент оперативного інформаційного забезпечення військових операцій. Для теорії пропаганди як тактики гібридної війни досвід Грузії – це прямий і перший доказ того, як маніпулювання, дезінформація виходить на зовнішню аудиторію із вигідними агресору тезисами. У 2014 році окупація Росією Криму, Донбасу та Луганську продемонструвала, як пропаганда із розпорошеного механізму, інструменту, тактики і стратегії стає цілісною державною системою. Її метою є демілітаризація України, розкол єдності у позиціях західних держав, виправдання експансії. Ці цілі досягаються тільки у тому випадку, коли явище перестає бути одноразовою конструкцією, а стає повноцінною частиною адміністративного апарату.

2022 рік поглибив теоретичний вимір російської пропаганди та її масштаби. Насамперед – у тому, що нині інформаційний вимір остаточно прирівнюється до військового, а провокування соціальної напруги – це мета, що досягається не лише на теренах України, а й в Європі, серед прихильників ЄС та НАТО та на території Південно-Східної Європи. Відтак фазова еволюція російської пропаганди в теорії відображає модель ескалації інформаційних операцій. Логіка цієї моделі може бути зображена у наступних етапах: 1) ідейно-ціннісна підготовка (особливість Росії, першість та її єдність); 2) інституційне обрамлення (створення державного контролю інформації з боку “правильних” ЗМІ); 3) інтеграція з військовою площиною (іноземне вторгнення із залученням інформаційної підтримки); 4) стратегія розколу (повторення сценарію в Україні), але вже більш інтенсивна); 5) масштабна дезінформація, відкрито суперечлива, приховування злочинів та глобальний характер (повномасштабне вторгнення на територію України в 2022 році).

Визначивши, що російська пропаганда складає частину гібридної війни, для цілей теоретичних засад важливим є визначення не тільки самої пропаганди (яке вже представлене), а й інших понять, що згадуються у дослідженні, проте поки не обрамлюються. Так, К. Айван у статті про гібридну безпеку й інформаційний простір визначає поняття “гібридна війна” як поєднання різних форм ведення війни і більш розмиті межі між традиційними засобами та неконвенційними способами. Відтак це ф’южн традиційних та нетрадиційних способів ведення війни, де пропаганда, дезінформація та інформаційні операції стають повноцінними військовими інструментами поряд із військовими діями, зазначеними у низці Женевських конвенцій зокрема [52, с.1].

Автор визначає гібридну війну не як щось якісно нове, а радше поєднання старих методів, які “перепаковано” й підсилено новими умовами безпеки, інструментами, концепціями та технологіями. Відтак російська пропаганда має старе коріння, але сього працює через надзвичайно

розгалужену мережу RT, соцмережі, ботоферми. Еволюція від звичайної пропаганди у класичному розумінні новин по телебаченню до інформаційних операцій, які здійснюються у соціальних мережах, включає це твердження.

Частково гібридна війна – це й гібридне втручання. Автори статті стверджують, що сучасна пропаганда, як частина гібридної війни, має на меті точково втручатися у ціннісні сфери – ліберальні погляди, права людини тощо. Вони є досить вразливими категоріями, які можна експлуатувати, щоб вбивати клини в демократичні суспільства й підривати керованість [52, с.4]. Це пояснює, чому російська пропаганда часто зосереджується саме на “західних цінностях”: не тому, що їх розвиток цікавить Росію, а тому що це вразливі точки демократії, ті, які досі на шляху розвитку навіть у найбільш розвинених країнах. Цей факт – теоретична рамка того, що пропаганда працює не тільки через “фейки”, а й через експлуатацію реальних ціннісних розломів.

Поняття “інформаційної війни” також подається у розгляді авторів, але з точки зору російського доктринального розуміння, і це коректно для цілей дослідження: саме російське викривлене сприйняття концепцій важливе для вивчення їх недоліків. Відтак “інформаційна війна” виступає поєднанням військових і невійськових засобів впливу на інформаційно-психологічний простір з метою досягнення політичних цілей [52, с.5]. Це твердження відразу дає теоретичну арку російської традиції, де медіа, дипломатія, релігія, НГО використовуються державою, як інструменти війни; хоча ці суспільні конструкти мають бути абсолютно незадіяні у політико-військовій площині.

Базове визначення “пропаганди”, яке пропонується авторами статті, перегукується із виведеним на основі теоретичних досліджень інших науковців; пропаганда в цьому розумінні виступає інтенсивною маніпуляцією інформацією, що спрямована на вплив на сприйняття та здатність цільової аудиторії приймати об’єктивні рішення [52, с.6]. Важливо, що основу суть визначення закладено не в те, що пропаганда систематично й широко

поширює неправду, “фейки”, а в те, що вона спрямована саме на модифікацію здатності аудиторії мислити.

Тобто всі описані в теорії прийоми пропаганди мають на меті використання її як когнітивної та психологічної зброї. Мета пропаганди цілком політична – контроль, вплив, економічні вигоди, легітимність режиму. Геополітичні та економічні інтереси Росії чітко відображаються у її риториці в Південно-Східній Європі. Однак саме порушення здатності мислити критично є засадою пропаганди.

У гібридній війні пропаганда має на меті мобілізувати власні війська, підривати мораль і довіру ворожих військ, а також деморалізувати ворога [52, с.6]. Історична воєнна логіка пропаганди не змінювалась навіть попри зміну технологій та методів. Сучасна Росія послуговується аналогічними принципами, де всередині мета пропаганди – мобілізувати підтримку війни в Україні; а зовні – деморалізувати противника, Захід та підрвати віру в традиційні демократичні інституції.

Теорія пропаганди в сучасній її формі відображає декілька “кольорів пропаганди”. У “білій” пропаганді виробник маніпулятивного матеріалу чітко вказаний, у “сірій” – неочевидний, а у “чорній” може бути повністю прихований. “Біла” пропаганда просувається державними каналами зв’язку, вона “чиста”, наголошує на розвитку країни та демонструє її досягнення (необов’язково перебільшені). “Сіра” пропаганда використовує матеріал, який може базуватися на очищених розвідувальних даних та поширюватися в іноземні ЗМІ через довірені контакти в уряді. Це робота для іноземної аудиторії, влади та ЗМІ. “Чорна” пропаганда пов’язана з підробками, чорним радіо, “кампаніями шепоту” – є інформація, але немає її переконливих доказів [52, с.6-7].

Ця теоретична схема застосовується і до пропаганди, що використовує Росія. “Білою” пропагандою є діяльність Russia Today / Sputnik – державних медіа, що транслюють події та переваги Росії, здобутки у тій чи іншій сфері і тд. “Сірою” пропагандою виступають блогери, аналітики, “експерти”, які

пояснюють політичні події: ці суб'єкти пропаганди використовують вигідний та очищений матеріал, правильну його подачу. “Чорною” пропагандою є анонімні канали у соціальних мережах, “фейкові” сторінки, що поширюють не просто неперевірену, а повною мірою неправдиву інформацію. В цьому контексті важливо визначити “дезінформацію”, як цілий спектр тактик і стратегій поширення неправдивої, неточної або вирваної з контексту інформації [52, с.7]. Тобто формально дезінформація не є “фейками”, це може бути й цілком правдива інформація. Однак спосіб її подачі дозволяє “парасольково” описати дезінформативною новиною багато фактів: російська агресія в Бучі, маніпуляції контекстом російськомовного населення. Відтак факт, що не викладений послідовно, не доведений і обрізаний, є дезінформацією для теоретичних цілей дослідження.

Дезінформація – це також тактика, її не варто помилково сприймати, як “власну інтерпретацію”. Цей механізм пропаганди має намір шкодити – безпеці, демократії, державі, або ж отримати вигоду – політичний імідж, фінансовий капітал, але завжди шляхом маніпулювання. Тривала дезінформація може серйозно зашкодити демократичним процесам, національній безпеці та суспільній згуртованості, і саме на це російська пропаганда й розраховує.

Як темна форма пропаганди, вона діє приховано й нелегально, а відтак в аудиторії складається враження, що це саме вона неправильно інтерпретує ті чи інші події, адже вирвана з контексту та обрізано подана інформація може пояснювати один і той самий факт під різними кутами. Відтак цей специфічний інструмент пропаганди Росії охоплює цілий набір практик на кшталт підроблених документів, фейкових новин, “сірої” та “чорної” пропаганди, маніпуляції або контролю іноземних медіаджерел [52, с.7].

Повертаючись до теоретичних засад інформаційної війни, варто зазначити основі цілі пропаганди, що переслідуються безпосередньо через роботу із новинними ресурсами та фактами. Отож, насамперед це маніпулювання громадською думкою. Ключова ідея інформаційної війни –

спотворення громадської думки, а не фактів, що подаються у маніпулятивному стилі. Суб'єкту пропаганди, російським структурам, важливо, аби саме думка аудиторії змінювалась незалежно від факту.

Далі – створення хаосу та дезорієнтації. Підрив довіри до влади в кризовій ситуації та мінімізація соціальної стабільності – те, з чим систематична й тривала пропаганда справляється найкраще. Шляхом поширення дезінформації, спотворення фактів ці цілі досягаються в короткі терміни. Загрози кібербезпеці є ще одним теоретичним завданням пропаганди: інформаційна війна супроводжується кібератаками, інформаційними загрозами тощо. Як стратегічний інструмент, пропаганда здатна викликати хаос в управлінні при порушенні кібербезпеки держави, кинути “фейк” про витік важливих документів і побудувати на цьому цілу стратегію маніпулювання [53, с.28]. Такі гібридні загрози – кібератаки, неправдива інформація – в інформаційному домені здатні провокувати соціальні заворушення, поляризувати суспільство, ізолювати спільноти, сіяти недовіру до власного уряду й легітимності держави. Для Росії це тактика пропаганди не лише в Україні, а й на території Європи: суспільні ефекти від наративів про “слабкість НАТО”, “напад на ЄС”, “відсутність в ЄС ресурсів – військових та економічних” працює одночасно на внутрішню та зовнішню аудиторії.

Для теоретичних засад пропаганди і особливо – російського маніпулювання в українському та східноєвропейському просторі доцільно розглянути кібер-інформаційні операції, як складову частину сучасної пропаганди. Онлайн-середовище різко підсилило створення й поширення пропаганди та дезінформації: тролі, боти й “honeypots” роблять потрібні теми вірусними [53, с.9]. Соціальні мережеві платформи – Telegram, Facebook тощо, – ботоферми, новинні ресурси – це частина інформаційної війни, остання не може описуватися без впливу цих застосунків.

Відтак теорія пропаганди має шукати новий термін, що описав би поєднання інформаційної війни з хакінгом і традиційним використанням

агентів впливу. Класична пропаганда не охоплює той масив технологій та механізмів, що застосовуються у спектрі ширших кібер-інформаційних операцій.

У сучасних теоретичних дослідженнях пропаганда розглядається не як ізольований феномен медіасфери, а як структурний елемент ширшої конфігурації війни. Вона вбудована в архітектуру гібридної війни й реалізована через поєднання дезінформації, інформаційних та кібероперацій. Її специфіка полягає в інтеграції історичних, культурних і ціннісних наративів із сучасними технологіями маніпулювання інформаційними потоками, а також у націленості не лише на зміну окремих настроїв, а на довготривалу трансформацію політичних орієнтацій аудиторії. Для цього необхідно чітко розуміти понятійно-категоріальний апарат, який пояснює суть кожного інструменту пропаганди, його природу, зміст, основні цілі на спрямованість. Теоретична база дослідження є невід'ємною частиною розуміння практичного втілення російських інформаційних операцій.

Відтак, численні спроби визначення та пояснення взаємопов'язаних концепцій забезпечують складний та багаторівневий погляд на російські інформаційні операції як систематичну та узгоджену роботу з різноманітними цільовими аудиторіями, яких потрібно переконати діяти на користь державних стратегічних інтересів. Будь-які зусилля, спрямовані на розуміння діяльності в інформаційній сфері, повинні починатися з висвітлення концептуальної складності та вимірів стратегічного впливу та дій, які варіюються від дипломатії до медіа, від розвідки до оборони та від економіки до соціальної психології [52, с.13].

Тільки з урахуванням цієї термінологічної бази можна зрозуміти взаємозалежності, що створюються між багатовимірними концепціями пропаганди, а також розшифрувати посилення на залучені методи та інструменти.

1.2. Методологічні основи дослідження інформаційних впливів і стратегій протидії пропаганді

Методологічні засади дослідження базуються на вивченні різних наукових підходів, концепцій та теорій, а також застосування методології для їх аналізу. Відтак варто розпочати із безпосереднього розгляду теоретичних підходів до аналізу всього комплексу стратегії російського маніпулювання та пропаганди.

Дослідження російської пропаганди вимагає міждисциплінарного методологічного підходу, що поєднує теорії масових комунікацій, інформаційної безпеки, політичної психології, соціології та досліджень міжнародних відносин. Інформаційний вплив розглядається як цілеспрямована діяльність, що спрямована на зміну когнітивних установок, емоційних реакцій і поведінкових моделей соціальних груп за допомогою стратегічно підібраних повідомлень [3; 4]. У цьому контексті російська пропаганда виступає як комплексна технологія, що використовує взаємодію медіа, інформаційних платформ і соціальних мереж для досягнення політичних цілей.

Одним із ключових підходів до аналізу інформаційних впливів є теоретичні методи, серед яких – теорія інформаційних операцій, яка розглядає пропаганду як елемент ширшого комплексу інформаційної війни. У цьому підході інформація є ресурсом, що може бути спрямований на формування бажаних уявлень про реальність, вплив на політичну поведінку та легітимацію зовнішньої політики держави. Характерною властивістю російських інформаційних операцій є використання багаторівневої архітектури впливу, що включає державні канали, дипломатичні структури, проксі-організації, соціальні мережі та неформальні спільноти [39; 42; 43; 88].

У межах дослідження інформаційних впливів важливе місце займає теорія фреймінгу, згідно з якою медіа не лише передають факти, а й формують рамки інтерпретації подій. Російська пропаганда активно

використовує ці механізми, подаючи інформацію через задані семіотичні конструкції: “Росія – захисник”, “Україна – агресор”, “Захід – ворог” [31]. Фреймування дозволяє структурувати сприйняття реальності таким чином, щоб аудиторія автоматично інтерпретувала нові події у потрібній Кремлю конфігурації. Важливу роль відіграють історичні наративи, які наділяють сучасні події символічним змістом, вписуючи їх у уявну боротьбу “цивілізацій” [26; 35].

Іншим суттєвим підходом є модель маніпуляційного впливу, що включає дезінформацію, спотворення фактів, емоційне навантаження повідомлень і маскування джерел. Науковці наголошують, що російська пропаганда не обмежується поширенням неправдивих тверджень – вона змінює структуру інформаційного простору, посилюючи шум, створюючи конкуруючі інтерпретації та знижуючи значущість емпіричних фактів [61; 68]. Застосування взаємовиключних або напівправдивих наративів розмиває межу між реальністю та вигадкою, підриває довіру до демократичних інституцій, медіа та експертного середовища [23;18].

Значний внесок у вивчення російських інформаційних впливів становлять методи соціальної психології, яка у фокусі аналізу розглядає когнітивні упередження, ефекти групової ідентичності та емоційні тригери. Зокрема, багатократне повторення тієї самої тези, незалежно від її достовірності, підвищує ймовірність її прийняття аудиторією (ефект ілюзорної правди). У країнах Південно-Східної Європи цей ефект посилюється наявністю історичних травм, етнічних конфліктів та релігійних наративів, що дають російській пропаганді потужну емоційну основу для проникнення [39; 19].

Важливим аспектом є роль алгоритмічної персоналізації, яка на цифрових платформах формує “інформаційні бульбашки” та “ехо-камери” – середовища, в яких люди отримують переважно той контент, який підтверджує їхні наявні переконання [65; 68]. У результаті формується сегментована структура суспільства, де окремі групи населення споживають

різні інформаційні потоки та втрачають здатність до консенсусу. У такому середовищі пропаганда досягає високої ефективності, оскільки їй не потрібно переконувати всіх – достатньо впливати на цільові сегменти.

У цьому контексті особливо важливими є моделі, що аналізують пропаганду як інструмент стратегічних комунікацій. Вони підкреслюють, що пропагандистські меседжі спрямовано на досягнення довгострокових політичних цілей – послаблення європейської єдності, стимулювання політичної поляризації, делегітимацію демократичних інституцій [43]. Такі комунікації не існують ізольовано – вони взаємодіють із місцевими соціальними процесами, політичним середовищем та інформаційною інфраструктурою.

Паралельно з теоретичними підходами до аналізу пропаганди сформувалися ключові концепції протидії інформаційним впливам, що також мають міждисциплінарний характер. Одним із перших елементів стала інформаційна гігієна, яка передбачає розвиток медіаграмотності як інструменту підвищення стійкості суспільства до маніпуляцій [54]. Дослідження демонструють, що здатність аналізувати джерела, розуміти механізми дезінформації та критично оцінювати медіаконтент суттєво знижує ефективність пропаганди.

Окремим напрямом вивчення протидії інформаційним впливам є розробка моделей проактивного захисту, що передбачає формування стійкості (resilience) до інформаційних загроз через інституційні та технологічні засоби. До них належать: створення систем раннього виявлення дезінформації, розвиток незалежних медіа, підтримка фактчекінгових платформ, інституціоналізація стратегічних комунікацій. Значну роль у цьому відіграють аналітичні структури, які через моніторинг інформаційних потоків виявляють ключові наративи та визначають канали їхнього поширення. Зокрема, дослідження у Болгарії, Сербії, Греції та Румунії показали, що більшість російських меседжів циркулює через соціальні мережі, локальні

медіа та релігійні організації, що вимагає мультиканальної відповіді [23; 26; 39; 19].

У межах теорії стратегічних комунікацій протидія пропаганді розглядається як боротьба за управління інформаційним середовищем. Стратегічні комунікації передбачають активне формування інформаційних смислів, а не лише реагування на ворожі наративи. Європейські дослідження демонструють, що побудова позитивного проєвропейського дискурсу та поширення достовірної, структурованої інформації є більш ефективними, ніж суто оборонні моделі реагування [21]. Зокрема, аналітичні центри та громадські організації у Південно-Східній Європі виступають важливими носіями протидійних наративів, адаптуючи їх до локальних контекстів.

У межах теорії стратегічних комунікацій протидія пропаганді розглядається як боротьба за управління інформаційним середовищем. Стратегічні комунікації передбачають активне формування інформаційних смислів, а не лише реагування на ворожі наративи. Європейські дослідження демонструють, що побудова позитивного проєвропейського дискурсу та поширення достовірної, структурованої інформації є більш ефективними, ніж суто оборонні моделі реагування [39]. Зокрема, аналітичні центри та громадські організації у Південно-Східній Європі виступають важливими носіями протидійних наративів, адаптуючи їх до локальних контекстів.

Важливим підходом, що розвинувся за останні роки, є когнітивна безпека. Вона спрямована на захист індивідуальних і групових когнітивних процесів від маніпуляцій, а також на підтримку здатності суспільства до критичного мислення. Дослідники наголошують, що інформаційна війна ведеться не за територію чи ресурси, а за внутрішню картину світу людини, тому здатність суспільства розпізнавати маніпуляції є ключовою умовою національної безпеки [61; 68]. Саме когнітивні підходи пояснюють, чому деякі групи населення більш сприйнятливі до російської пропаганди: велику роль тут відіграють соціальна ізоляція, культурна тривога, політичне відчуження та недовіра до інституцій [23; 18].

У межах аналізу стратегій протидії особлива увага приділяється роботі з проксі-акторами, які виступають ретрансляторами пропагандистських наративів [39; 40; 20]. Оскільки багато з них формально не пов'язані з державними структурами РФ, боротьба з ними потребує комплексного підходу: роботи з громадською думкою, підвищення прозорості фінансування, правових заходів щодо іноземних агентів, а також розвитку незалежних інформаційних альтернатив. Деякі країни Південно-Східної Європи вже застосовують такі механізми, зокрема блокування дезінформаційних порталів, обмеження діяльності проросійських організацій та посилення регуляцій у сфері медіадіяльності [39; 21].

У межах ширших політичних теорій протидія пропаганді розглядається як частина демократичної оборони. Її мета – збереження цілісності демократичних інституцій, забезпечення інформаційного суверенітету та підтримка прозорості суспільного діалогу. Важливо, що демократична оборона не передбачає цензури, а орієнтується на відкритість і залучення громадян до процесу ухвалення рішень. Саме громадянське суспільство у багатьох випадках виявилось найбільш ефективним у протидії російським наративам, зокрема через фактчекінг, просвітницькі ініціативи та створення альтернативних інформаційних платформ [26; 39; 21].

Важливою стратегією протидії дезінформації є інституціоналізація аналітичних структур, що спеціалізуються на моніторингу та аналізі інформаційних операцій. У ЄС такі функції виконують EUvsDisinfo, StratCom East, Hybrid CoE, ISD та інші, які досліджують зокрема російські інформаційні кампанії на Балканах [23]. Вони розробляють методології аналізу наративів, виявляють механізми поширення дезінформації, визначають ключових акторів та створюють матриці ризиків. Їхня діяльність не лише допомагає зрозуміти масштаби російських інформаційних впливів у регіоні, а й формує основу для розробки ефективних державних політик.

В аналітичному вимірі протидія пропаганді поєднує кілька рівнів – оперативний – моніторинг і спростування дезінформації; тактичний –

обмеження каналів поширення, робота з ключовими групами; стратегічний – формування стійкості суспільства, створення привабливих альтернативних наративів.

У дослідженні застосований широкий набір наукових методів з ціллю досягнення поставленої мети та виконання визначених у вступі завдань. Насамперед це системний метод. Завдяки цьому підходу об'єкт дослідження розглядається, як цілісна система з елементами, зв'язками із середовищем та самостійним функціонуванням. Інформаційний простір в контексті цього методу виступає цілісною архітектурою, де медіа, соцмережі, політичні партії, церква й дипломатія взаємно підсилюють одне одного. Системний метод було застосовано для логіки викладу положень про канали поширення пропаганди та у розгляді контрзаходів щодо неї.

Наступним є структурно-функціональний метод, що застосований для визначення функцій окремих інституцій, інструментів цілісної системи у загальному механізмі. Цей метод дозволив чітко визначити способи протидії пропаганді, їх механізми у розділі про інституційні рамки. На основі структурно-функціонального методу було визначено функції соціальних мереж та цифрових платформ у поширенні російської пропаганди.

Порівняльний метод використаний у дослідженні для зіставлення досвіду різних країн, практик та інституцій з метою виявлення спільного й відмінного. У розділі про аналітику пропагандистських наративів у Болгарії, Сербії, Греції, Румунії дуже чітко помітне використання саме цього підходу. Оцінка ефективності протидії пропаганді також була дана на основі порівняльного підходу національних систем стійкості.

Дискурс-аналіз, як науковий метод, дозволяє вивчити й дослідити для цілей цього дослідження мову, риторику, терміни, метафори і рамки, через які формується уявлення аудиторії про дійсність. Для пропаганди це аналіз того, як саме говориться про війну, Захід, Україну тощо. В теоретичному блоці першого розділу дослідження саме дискурс-аналіз показав, які рамки задають структури російської пропаганди щодо теми України, НАТО, ЄС: “Росія –

захисник”, “Україна – агресор”, “Захід – ворог”. На базі цього методу отримано теоретичну канву пропагандистських наративів – від ідеологічних до гуманітарних.

Контент-аналіз у дослідження відіграє особливу роль, адже це систематичне звернення до медіаматеріалів, що буквально означає підрахунок повторюваних тем, фреймів, акторів, жанрів у медіатекстах. Для цілей цього дослідження використовувалися звіти та моніторингові файли GlobalFocus, HSSF, ISD, EDMO та інших організацій, які представляють у роботі статистику медіавпливу пропаганди та результати. Цей метод дає можливість отримати емпіричну основу для висновків.

Метод кейс-стаді полягає у дослідженні практичних випадків та окремих ситуацій, країн та кампаній у них. Окремими демонстративними кейсами в дослідженні виступають Болгарія, Сербія, Греція, Румунія, де продемонстровані основні “тригери” пропаганди: історична пам’ять держав щодо кризових подій, релігійна база – православний розкол у Сербії та Греції, а також теми національних меншин у Румунії. Цей метод допомагає конкретизувати абстрактні висновки й на прикладах значно менших кейсів, наприклад, новин про біолабораторії США.

Відтак основи методологічного дослідження складають теоретичний та емпіричний рівень підходів. До теоретичного рівня відносяться системний, структурно-функціональний та порівняльний підходи, на підставі яких російська пропаганда розглядається як елемент гібридної війни й багатопланової інфраструктури. Також ці методи забезпечують якісний порівняльний аналіз проявів російського маніпулювання у різних контекстах, країнах і форматах.

Емпіричний рівень складається із поєднання дискурс- та контент-аналізу медіаматеріалів і case studies. На основі звітів та аналітичних публікацій було виділено ключові пропагандистські наративи, порівняно національні контексти їх застосування та надано оцінку існуючим механізмам

протидії російській пропаганді як на національному, так і на міжнародному рівнях.

1.3. Джерельна база дослідження

Джерельна база дослідження має різноплановий характер, адже його тема охоплює широкі підтеми і потребує якісного опрацювання на нормативному, науковому та аналітичному рівнях. Вона має змішаний характер, адже складається із законодавчих актів міжнародного характеру, стратегічних документів у сфері інформаційної безпеки, фундаментальних доктрин щодо осмислення та встановлення сутності пропаганди та проблематики дезінформації, а також із масиву аналітичних звітів, досліджень, медіа-аналізів наративів у Південно-Східній Європі.

Ієрархічно слід почати огляд із нормативно-правового забезпечення дослідження. Воно представлене насамперед актами та регулятивними ініціативами Європейського Союзу, які задають рамку інформаційної тональності для всіх країн об'єднання і кандидатів на вступ. Серед “м’якого права” Кодекс практики щодо дезінформації ЄС, інструмент для саморегуляції платформ. Він демонструє, як держави намагаються обмежити “фейки” і дезінформацію у просторі, відрегулювати політичну рекламу і встановити процедуру фактчекінгу.

Двома регламентами обов’язкової дії на території ЄС виступають Digital Markets Act та Digital Services Act, Акт про цифрові ринки та Акт про цифрові послуги відповідно. Це комплексні правові інструменти, видані інституціями ЄС, що регулюють юридичну відповідальність великих платформ за шкідливий контент, запроваджують обов’язкову оцінку ризиків тої чи іншої інформації та встановлюють прозорість платформи, як вимогу. Нормативно-правові акти у дослідженні окреслюють те, що пропаганда, як явище, піддається модерації та контролю з боку інституційної безпеки ЄС, а також демонструють те, що Європа поступово набуває й розробляє збірки стандартів інформаційної безпеки.

Наступний рівень джерельної бази – стратегічні документи. Це не нормативно-правові акти, однак вони задають концепції “демократичної стійкості” та “гібридних загроз” і формують організаційну інфраструктуру протидії російській пропаганді. Серед них в дослідженні вивчено роботу ключової служби моніторингу дезінформаційних кампаній Росії – Європейської служби зовнішніх дій та проєкту EUvsDisinfo. Останній є інституційним проєктом цієї служби, що має на меті систематизацію та спростування російських фейків. Аналіз його діяльності став джерелом емпіричних кейсів російської риторики в ЄС.

Аналітичний звіт ENISA: Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI) and Cybersecurity Threat Landscape і стратегічний документ U.S. GEC. Pillars of Russia’s Disinformation and Propaganda Ecosystem є прикладами безпосередньо програмних положень, що стосуються стратегіко-аналітичного аналізу дезінформації. Для цілей дослідження ці стратегічні документи використовувалися з метою обґрунтування зв’язку між дезінформацією та кібербезпекою, а також для вивчення структури російської інформаційної системи. Остання чітко описана у згаданому документі Держдепартаменту США, де згадуються такі механізми російського маніпулювання, як держмедіа, проксі-актори, “фабрики тролів”.

У дослідженні стратегічні й політичні документи формують концептуальний каркас: на їх основі вдалося вивчити те, як іноземні уряди та владні органи сприймають пропаганду, які мінімальні стандарти її протидії застосовуються, як ЄС і партнери визначають загрозу її в майбутньому та які формати співпраці реалізовані для протидії гібридним впливам інформаційної війни.

Третій блок – наукова література, доктрина, статті та дописи фахівців. Фундаментальна теоретична база іноземних й українських спеціалістів задає понятійний апарат (пропаганда, дезінформація, фейк-ньюз, інформаційні операції, гібридна війна) та пояснює механізми функціонування інформаційних кампаній. Серед особливо змістових робіт – Y. Benkler et al.,

Network Propaganda, що окреслює мережеву пропаганду і її поширення на платформах і соціальних мережах. Дослідники W. Bennett та S. Livingston у праці “The Disinformation Order” вводять нове поняття – “дезінформаційний порядок”. Ця наукова робота важлива для опрацювання тези про те, що російська пропаганда не становить поодинокі “фейки”, а є цілою системою широкої політичної стратегії.

Феномен постправди, когнітивного упередження та ефектів сприйняття дійсності й інформації пояснюється у роботі S. Lewandowsky “Misinformation”. Це наукове джерело демонструє, як російська пропаганда та її механізми працюють безпосередньо зі свідомістю людини, і чому ці техніки ефективні. На основі цієї літератури було констатовано, що Росія використовує психологічні практики, когнітивні упередження та локальні наративи для створення маніпулятивних тезисів. L. Floridi “Fake News: A Definition” – праця, в основу якої покладено комплексне дослідження явища “фейкових новин”. Цей тип дезінформації порівняно із іншими концептами пропаганди, що для цілей дослідження дозволяє уникнути ототожнення їх та злиття в одне твердження. Для теоретичної частини дослідження цей літературний здобуток важливий.

У роботі P. Törnberg “Echo Chambers and Viral Misinformation” та A. Marwick “Media Manipulation and Disinformation Online” пояснені технічні явища: як працюють алгоритми, що таке “ехо-камери” і їх функціональна роль, віральність фейків завдяки автоматизації систем їх поширення тощо. Цей комплекс літератури важливий для розуміння технічної складової механізмів поширення російських наративів. На фоні виборчої кампанії 2020 року між Д. Трампом та Дж. Байденом в Америці, втручанням у вибори зовнішніх суб’єктів, низки інформації про фальсифікацію результатів та надмірної кількості дезінформації щодо теми була необхідність проаналізувати зв’язок між інформаційною війною та виборчими процесами, що особливо важливо для аналізу втручання РФ у електоральну політику держав (зокрема практичний кейс такого втручання у Хорватії).

Сукупно наукова література дає теоретичну базу роботи, дозволяє класифікувати й визначити ключові поняття, описати еволюцію пропаганди у цифрову епоху і визначити її подальші перспективи. Ця теорія дає поштовх до аналітичних робіт, що у дослідженні становить найбільш блок матеріалів.

Аналітика дослідницьких інститутів, громадських організацій, незалежних медіа дають колосальну емпіричну базу для вивчення впливу російської пропаганди. Для цього були використані звіти аналітичних центрів Болгарії, Македонії, Сербії, Чорногорії тощо. Ініціативи ISD, Metamorphosis Foundation, Global Focus, CSD зокрема. Звіт CSD – Center for the Study of Democracy – демонструє комплексне дослідження російського економічного впливу в Болгарії. Для цілей роботи він був використаний з метою демонстрації економічного тиску, як частини інформаційної повістки й гібридної війни.

Кілька звітів від організації Global Focus, Румунія, стосувалися аналізу проросійських мереж, наративів та інструментів впливу в Румунії та регіоні. Дослідження “Russian Narrative Proxies in the Western Balkans” демонструє практичний кейс застосування проксі-актору пропаганди для виконання цілей політичного маніпулювання. Північна Македонія та звіт про цей регіон від Metamorphosis Foundation характеризується вивченням вразливості владної та соціальної системи перед російською пропагандою. Звіти від Friedrich Naumann Foundation про російську пропаганду в болгарських медіа і в Західних Балканах торкається питання пропаганди війни в Україні. В аналітичних роботах підіймається питання популярних наративів, медіасередовища та впливу цих елементів на загальну структуру пропаганди.

Окрім локальних звітів щодо конкретних регіонів активності російських структур, в дослідженні використані матеріали міжнародних аналітичних центрів – CEPS, Chatham House, Institute for the Study of War (ISW). Ця аналітика є більш загальною, вона стосується сукупних відповідей міжнародних організацій (НАТО, ЄС) на російську гібридну агресію в Україні, спроб втручання РФ у вибори та маніпулюваннями на глобальному

рівні. У контексті з регіональними аналітичними записками звіти цих організацій слугують ширшою картою огляду російської пропаганди і міжнародної стратегії боротьби з нею.

Поряд з аналітичними звітами варто зазначити, що значну частину матеріалу становлять бюлетені громадських ініціатив: *Zašto ne?* (Боснія і Герцеговина), *Spravdi* (Україна), *Detector Media* (Україна). Це НГО, що займаються документуванням кейсів російської пропаганди, розвінчування її та демонстрації технік, що використовується ворогом. Для цілей дослідження звіти громадських організацій виконують роль факчекінгових джерел, верифікують конкретні події з прикладами та доказами, показують динаміку й статистику інформаційних операцій.

Варто відзначити, що в дослідженні фігурують журналістські матеріали. Вони не є джерельною базою, як нормативно-правові акти чи аналітичні звіти іменних організацій, проте медіа-аналітика становить чималий пласт інформації. Зокрема це перевірені іноземні джерела – Euronews, Espresso, Detector Media, авторами статей на цих платформах виступають спеціалісти й дослідники. У роботі вони відіграють ілюстративну роль: є джерелами свіжих прикладів російської пропаганди по всьому світу та практично демонструють те, як іноді російські наративи вбудовуються у новинний ряд природнім чином.

Таким чином, джерельна база роботи має власну ієрархію і поєднує декілька вимірів – право, стратегію, теорію та емпіричну площину. Це дозволяє комплексно підійти до дослідження поставлених у вступі завдань. Нормативно-праві акти та їх положення зіставляються із чинною практикою різних країн у боротьбі з російською пропагандою, порівняльний зріз показників забезпечують аналітичні звіти локальних та міжнародних організацій, а незалежні журналістські статті та наукова доктрина допомагає розробити теоретичні узагальнення для цілей подальших пошуків у цій царині.

Висновок до розділу 1

Отож, теоретико-методологічні засади дослідження дозволяють розглянути російську пропаганду не ізольованим явищем, а як елемент з багаторівневою архітектурою і складовою гібридної війни. Узагальнивши теоретичну площину, джерельну базу та методологію, можна задати аналітико-теоретичну рамку розуміння цього концепту.

Так, на верхньому рівні перебуває поняття “гібридної війни” як поєднання традиційних і нетрадиційних засобів конфлікту – від конвенційно визначених військових дій до економічного тиску, кібератак та інформаційних операцій. Сутність такого типу ведення збройного конфлікту полягає у розмитті меж між внутрішнім і зовнішнім впливом, легальними та нелегальними інструментами, а забезпечується цей аспект шляхом інформаційної війни – однією з ключових ознак гібридних загроз.

Поняття “інформаційна війна” у теоретичному просторі міститься на другому щаблі і визначає цілеспрямований вплив на інформаційно-психологічний простір за допомогою різних засобів й технік. У російському доктринальному розумінні це сукупність потужностей медіа, дипломатії, релігійних структур та культурної політики для досягнення політичних цілей. Інформаційна війна має на меті модифікацію громадської думки, а не фактів: структурам, що її проводять, важливо змінити ключові сприйняття аудиторії, хто агресор, хто жертва тощо. Відтак модель ескалації інформаційних операцій, що описана у блоці теоретичних засад російської інформаційної кампанії, пояснює ідейно-ціннісну підготовку та реалізацію такой дій.

Суттю інформаційної війни виступає пропаганда. Це наповнення теоретичного явища, що означає інтенсивну маніпуляцію інформацією, спрямована на зміну сприйняття реальності та підрив здатності аудиторії ухвалювати об’єктивні рішення. Інакше говорячи, для цілей дослідження це альтернативно сконструйована реальність, що представлена вибудованими наративами. Вона використовує історичні, культурні й релігійні конструкти,

антизахідну риторику та позитивний образ Росії, як носія традицій, цінностей і легітимізації агресії.

Усередині пропаганди діє менший концепт – дезінформація. Це сегмент російського маніпулювання, що охоплює тактики поширення неправдивої, неточної або радикально вирваної з контексту інформації. Це завжди шкідлива інформація із чітко визначеними в теоретичних засадах стратегічними блоками: створити фальшиві сюжети, забезпечити підміну реальних фактів і наповнити інформаційний простір протилежними версіями, змушуючи аудиторію сумніватися у правдоподібності кожної.

Формою реалізації пропаганди є концерт “інформаційних операцій”, що становлять заздалегідь сплановані комплекси дій із маніпулювання інформаційними потоками та каналами комунікації. Це таргетовані кампанії, спрямовані на цільову групу, що складаються із наступних інструментів: “біла”, “сіра” та “чорна” пропаганда. Для їх реалізації зазвичай діють кібер- та цифрові компоненти: соціальні мережі, ботоферми, тролі, алгоритмічна персоналізація контенту. Можна констатувати, що цифрове середовище перетворило пропаганду з лінійної комунікації “центр – маси” на мережеву систему, де суб’єкти пропаганди інтегровані в єдину і пов’язану між собою стратегію.

Теоретична рамка дослідження включає останню ланку – протидію пропаганді. Це нормативно-правові заходи, стратегічні комунікації, інформаційну гігієну, стратегії кібербезпеки. Так як пропаганда розглядається, як боротьба за інформаційний простір, формування власних позитивних наративів, зміцнення медіаграмотности, розбудова інституційних спроможностей (EUvsDisinfo, StratCom East тощо) та підтримка незалежних експертних організацій є важелями протидії маніпулятивним практикам. Теоретико-методологічні засади дослідження забезпечують розуміння того, як саме різні елементи гібридної війни взаємодіють між собою та які інструменти протидії можуть бути ефективними на кожному із зазначених рівнів цієї архітектури.

РОЗДІЛ 2. РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА В КРАЇНАХ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ІНСТРУМЕНТИ

2.1. Геополітичні інтереси Росії в Південно-Східній Європі після 2014 року

Південно-Східна Європа (ПСЄ) є одним із ключових геополітичних просторів, де Російська Федерація системно реалізує свою політику впливу, поєднуючи дипломатичні, енергетичні, економічні та інформаційні інструменти. Після 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році, регіон набув ще більшого значення в російських стратегічних пріоритетах, адже він одночасно виступає коридором між Східною Європою та Середземномор'ям, а також ареною взаємодії між ЄС, НАТО, Туреччиною та Китаєм [39; 40; 21]. У цьому контексті дії Росії спрямовані на формування та підтримку зон стратегічного впливу, стримування євроінтеграції країн регіону та створення передумов для політичної й соціальної турбулентності.

Основою російської політики в регіоні є прагнення зберегти контроль над країнами, які історично були включені до орбіти російського впливу. Традиційно Кремль апелює до спільних історичних і культурних наративів, особливо в країнах, де значну роль відіграє православ'я – Сербії, Болгарії, частково Греції [26; 39; 19]. Формуючи образ “єдиного православного простору”, Москва претендує на роль цивілізаційного лідера та захисника традиційних цінностей, що створює сприятливі умови для поширення проросійських наративів [26; 35]. З історичної перспективи ці наративи мають глибоке коріння: Росія позиціонує себе як союзник слов'янських народів у протистоянні західному впливові, відтворюючи геополітичні міти XIX-XX століть.

Великодержавність, як концепт, виступає ще одним інтересом Росії на території. Для російської пропаганди підтримка тези про першість держави у риториці має співпадати із реальністю хоча б частково, а відтак Росія апелює

до спільного символічного простору з Балканами: “серби та росіяни – браття навіки”, “Сербія – це Росія, нам не потрібен ЄС”. Неможливо не зауважити, що аналогічні наративи прослідковувалися і в 2014 році при окупації Криму та двох східних областей України [57]. Власне, це демонструє інтерес Кремля вписати Балкани в єдиний символічний простір з Росією. Для внутрішньої аудиторії це спосіб продемонструвати “братність народів” і їх захист, а для території Балкан – продовження “історичної” місії Росії проти Заходу, в яку регіон має “історичні причини” бути залученим.

В російському дискурсі (на основі риторики російського філософа О. Дугіна) Сербія є бастионом євразійського полюсу, символічний форпост. Відтак інтереси Росії на території ще й лежать у символізмі: внутрішній наратив про історичну місію Росії, відчуття моральної більшості та цивілізаційного фронту, де Росія – центр тяжіння і сама обирає союзників. Для частини сербської аудиторії війна в Україні завдяки механізмам російської пропаганди є частиною проєкту з “відновлення справедливості” на Балканах: російська армія не зупиниться на західному кордоні України, а піде далі – на Захід і на Балкани [57]. В інтересах Кремля методом пропаганди та дезінформації є завдання поширити переконання у масштабності власної сили, здатності рухатися далі, частоково – у залякуванні територій, аби незгодна частина аудиторії не жила уявленнями про слабкості не спроможності Росії. Таким чином, Західні Балкани і передусім Сербія подаються у російському дискурсі та ідеологічному полі як “братський фронт” боротьби із Заходом.

Сюжети про “братерство” працюють адеологічно не лише зовні, а й всередині Росії; в цьому полягає один із геополітичних інтересів держави – не дати Балканам відчуття автономності, а завжди наголошувати на історичній, культурній та ідеологічній єдності. Росія через Балкани не лише грає назовні, а й легітимізує себе як центральну основу “євразійської” цивілізації, навколо якої згуртовані держави.

Після розпаду Югославії та трансформації регіону, Кремль адаптував свою стратегію, зосередившись на використанні внутрішніх політичних суперечностей, історичних травм і соціальної фрагментації. Серед першочергових російських цілей у регіоні – уповільнення інтеграції країн ПСЄ до ЄС і НАТО. Російська політика щодо Сербії, Боснії і Герцеговини, Північної Македонії та Чорногорії багато в чому спрямована на створення альтернативного геополітичного полюса, здатного конкурувати з євроатлантичними структурами [39; 40; 21]. Одним з ключових інструментів тут є використання інформаційних операцій, які формують скепсис щодо НАТО й ЄС, зображуючи їх як загрозу національній ідентичності або економічному добробуту [23; 18].

У звіті EUSS про те, як ЄС може протидіяти і зменшити посилений вплив Кремля, йдеться про те, що стратегія та інтереси Росії не завжди полягають у тактиці “завоювати Балкани”. Її істинною ціллю виступає не допустити того, аби ЄС та НАТО розширювалося на ці регіони, тобто мета – утримати “сіру зону” та неоднозначність у політичних відносинах між ЄС та Росією, де Москва може маневрувати й тиснути на власних сусідів, які обрали євроінтеграційний та євроатлантичний курси [54, с.58]. Таким чином, поширення пропаганди та маніпулятивної риторики Росією на цих територіях мають на меті залишити їх у статусі неоднозначності та незавершеної інтеграції.

Для Росії інтегрувати Балкани в свою “орбіту” задача непроста: це вимагає ресурсів та політичної волі держав. Однак позбавити шансу ЄС та НАТО повністю інтегрувати Балкани в їх “орбіту” більш реально шляхом використання розвинутих механізмів пропаганди. Таким чином, російський інтерес в Південно-Східній Європі значною мірою має негативний характер. Він не залишає шансів державам на повну інтеграцію до європейських структур, але при цьому й не дає альтернативи у вигляді долучення до російського союзу. Кремль зацікавлений у тому, щоб на мапі Європи Балкани були “сірою зоною”, відділеним поясом держав, що не належать до

політико-економічних об'єднань і не здатні виробити незалежну політику самостійно.

Паралельно із цим прослідковується суто прагматичний інтерес Росії до регіону: плацдарм для впливу на ЄС. У статті Дж. Дералла про моніторинг гібридних загроз на Балканах чітко визначається російська позиція щодо території. Автор вважає, що через Балкани російські наративи заходять у європейський інформаційний простір, а Сербія виступає вузловою точкою для російських гібридних операцій [55]. Використання Росією регіону як трампліну для впливу на ЄС чи НАТО дозволяє Кремлю випробовувати методи й практики пропаганди, а згодом і масштабувати свої наративи про подвійні стандарти Заходу, занепад та слабкість ЄС і неефективність НАТО. Згодом останні транслюються вже на більш широку західну аудиторію – європейський простір, а Західні Балкани перетворюються не лише на об'єкт, а й на інструмент російської політики щодо Європи.

Геополітичні інтереси Росії в регіоні нерозривно пов'язані з її енергетичною стратегією. Кремль активно використовує контроль над енергетичними потоками та інфраструктурою як інструмент політичного впливу, намагаючись поглибити залежність країн ПСЄ від російського газу та нафти [19]. Проекти “Турецький потік” та його регіональні гілки спрямовані на забезпечення довготривалої інфраструктурної прив'язки Балкан до російських енергоносіїв. Енергетичний важіль доповнюється інформаційною підтримкою, де російські медіа переконують аудиторію в економічній вигідності співпраці з Москвою та “ненадійності” європейських енергетичних стратегій.

Суттєвим напрямом російської діяльності є підтримка політичних сил, які виступають з антиєвропейських, консервативних або ревізіоністських позицій. Кремль намагається формувати в регіоні мережу лояльних політичних і громадських акторів, здатних впливати на внутрішню політику, блокувати проєвропейські реформи та поширювати проросійську риторику [23; 26; 39; 19]. Одним із ключових об'єктів російської підтримки є сербські

політичні сили, що використовують проросійські меседжі як важливу складову політичної мобілізації. У Боснії і Герцеговині Росія активно взаємодіє з керівництвом Республіки Сербської, підтримуючи його антизахідний курс та прагнення до децентралізації держави.

Фактор історичної пам'яті та релігійної ідентичності відіграє особливо важливу роль у стратегічному мисленні Кремля. Через підтримку Сербської православної церкви та інших релігійних структур Москва намагається закріпити своє символічне лідерство, створюючи транснаціональні зв'язки, що об'єднують релігійні, політичні та культурні спільноти [26]. Така взаємодія перевищує рамки суто духовної підтримки: релігійні інституції стають каналами поширення політичних наративів, легітимізуючи проросійську позицію як частину “традиційних цінностей” і культурної спадщини.

Іншим ключовим виміром російської політики в регіоні є інформаційний вплив, спрямований на формування сприятливого політичного та соціального середовища. Кремль інвестує в медіапроекти, підтримує проксі-структури, використовує дипломатичні канали та онлайн-мережі для поширення наративів, які підривають довіру до демократичних інституцій і євроатлантичного партнерства [23; 39; 19]. Впливові медіаресурси, що працюють на місцевих мовах, ретранслюють матеріали російських державних медіа або ідеологічно споріднені повідомлення, що посилює їхній вплив. Так, у Болгарії, Сербії, Північній Македонії та Боснії і Герцеговині проросійська інформаційна екосистема охоплює як великі медіаорганізації, так і невеликі онлайн-видання.

Кремль активно використовує локальні соціальні та політичні конфлікти, розмиваючи суспільний консенсус і створюючи поляризацію, яка послаблює інституційну стійкість та ускладнює впровадження реформ. У Боснії і Герцеговині наративи про “історичні утиски сербського населення”, “нелегітимність державних інститутів” та “необхідність автономії” сприяють фрагментації політичного простору, створюючи передумови для

дестабілізації. У Чорногорії російський вплив посилюється після оголошення про вступ країни до НАТО: дезінформаційні кампанії намагаються делегітимізувати це рішення, підкреслюючи “загрозу суверенітету” та “втрату традиційних цінностей”[26; 18].

Так, Росія підвищила вартість інтеграції Західних Балкан до ЄС і НАТО, експлуатуючи політичні та економічні вразливості регіону [58, с.1-2]. Її метою є зробити курс держав у НАТО повільним, дорогим та конфліктним, підкреслюючи корупцію, слабкість інституцій, економічні залежності як стратегічні провали регіону. Москва свідомо уповільнює прогрес у врегулюванні регіональних конфліктів і суперечок і намагається перешкоджати зусиллям із розширення НАТО та ЄС: дестабілізація у цьому контексті, за версією EUISS про Росію в Західних Балканах, є усвідомленою стратегією пропаганди, а не побічним її ефектом.

Поряд із політичним та інформаційним впливом Росія активно застосовує економічний інструментарій. Інвестиції в енергетичний сектор, промисловість, банківську сферу створюють економічні залежності, які Москва може використовувати у зовнішньополітичних цілях. У Сербії та Боснії і Герцеговині російські інвестиції відіграють значну роль у формуванні енергетичної політики, а контроль над стратегічними підприємствами забезпечує додатковий важіль впливу. Такі економічні зв'язки часто описуються у публічному дискурсі як “взаємовигідні”, хоча на практиці роблять регіон більш вразливим до зовнішнього тиску.

Суттєвою рисою російської політики є прагнення перетворити Південно-Східну Європу на зону політичної невизначеності, де внутрішня конфліктність і слабкість інституцій ускладнюють інтеграцію країн до ЄС та НАТО. Стратегічною метою є створення вже згаданої “сірої зони” між євроатлантичним простором та територією пострадянського впливу – зони, що не має чіткого цивілізаційного та політичного визначення й лишається відкритою для зовнішніх втручань [39; 40; 21]. Такий підхід дозволяє Росії

підтримувати стратегічну присутність у регіоні без значних економічних чи військових витрат, а також обходити санкції.

Про це згадується в аналітичному документі від Global Initiative Against Transnational Organized Crime “Beyond the Blacklist: How effective are sanctions in the Western Balkans?” Автори зазначають, що Боснія і Герцеговина виділяється найбільшою кількістю осіб, проти яких було застосовано санкції, за останнє десятиліття – загалом 40, за нею йде Сербія (30). Тим часом у Сербії була найбільша кількість компаній, проти яких було застосовано санкції, за той самий період (21). Проте паралельно у звіті наведена теза про те, що ухилення від санкцій в Західних Балканах є практикою, що глибоко вбудована в місцеві системи управління, економічні зв’язки та політичне позиціонування [56, с.12-15]. Це підтверджує тезу про те, що регіон є середовищем складних, пан-регіональних кримінально-політичних мереж, до яких і прив’язана санкційна політика Заходу.

Саме тому Росія використовує і зацікавлена в подальшому використанні цього регіону Європи як коридору для обходу санкцій, зберігаючи економічні канали попри формальний режим обмежень. В Західних Балканах надзвичайно розвинена мережа та структури, що в принципі здатні обслуговувати нелегальні схеми й надавати акторам площу для “сірої” діяльності. Один з перспективних інтересів Росії полягає у користуванні цим плацдармом у такий спосіб. Росія також прагне підірвати регіональний консенсус щодо підтримки України. Зокрема, кремлівські наративи у країнах Балкан апелюють до “військового втома Європи”, “неефективності санкцій”, “відсутності прибутку від підтримки України” та “загроз національним інтересам” [23, 39, 39]. Поширення цих меседжів покликане послабити дипломатичну коаліцію, яка виступає за підтримку України, та створити умови для ревізії політики санкцій. Водночас Росія прагне продемонструвати, що інтеграція до євроатлантичних структур не гарантує державам стабільності та економічного зростання.

Умови в регіоні, зокрема слабкість демократичних інституцій, низька медіаграмотність, фрагментована політична сцена та вплив релігійних чинників, створюють сприятливе середовище для реалізації російської стратегії [26]. Нерівномірність реформ, корупція, політичний популізм підсилюють сприйнятливість суспільств до зовнішніх впливів. Водночас євроінтеграційні процеси залишаються для багатьох держав далекою перспективою, що створює простір для маніпуляцій і сумнівів.

Після 2022 року, у контексті російсько-української війни, стратегічна важливість Південно-Східної Європи ще більше зросла. Кремль розглядає регіон як один із напрямів забезпечення дипломатичної та інформаційної підтримки, а також як майданчик для обходу санкцій. У Румунії та Болгарії спостерігається активізація російських інформаційних операцій, спрямованих на підризу довіри до НАТО та демонізацію військової підтримки України [23; 19]. У Сербії та Республіці Сербській у Боснії і Герцеговині російська присутність лишається найбільш потужною, створюючи ризики довготривалого регіонального напруження.

Таким чином, геополітичні інтереси Росії в Південно-Східній Європі є багатовимірними та системними. Вони охоплюють енергетичні, політичні, культурні та інформаційні виміри та спрямовані на формування регіональної екосистеми, в якій Москва може виступати як альтернативний центр впливу. Усталеними цілями залишаються стримування євроатлантичної інтеграції, посилення політичної поляризації, підризу інституційної стійкості та розмивання європейської єдності у питанні підтримки України. Хоча прямий контроль над регіоном для Росії малоімовірний, створення простору стратегічної невизначеності забезпечує їй можливість чинити вплив на регіональні процеси, обходити санкції та підтримувати довготривалу напругу, яка вигідна Кремлю [39; 40; 21].

2.2. Основні канали поширення російської пропаганди в регіоні (медіа, соцмережі, політичні партії, православні структури)

Поширення російської пропаганди в Південно-Східній Європі спирається на комплекс різнорівневих каналів, що охоплюють як офіційні, так і неформальні мережі комунікації. Їхня ефективність зумовлена адаптивністю, поєднанням глобальних і локальних акторів, а також здатністю працювати із суспільними травмами, історичною пам'яттю та ідентичнісними уявленнями. У цьому контексті Кремль використовує стратегію багатоканального впливу, що включає державні медіа, проксі-ресурси, соціальні мережі, політичні партії, релігійні інституції, культурні організації та російські дипломатичні представництва [23; 26; 39; 40; 88].

Найбільш очевидним каналом поширення російських наративів залишаються медіа, серед яких окреме місце посідають російські державні ресурси (RT, Sputnik), а також афілійовані місцеві видання та онлайн-платформи. У більшості країн регіону – Болгарії, Сербії, Боснії і Герцеговині, Північній Македонії – спостерігається значна присутність медій, що ретранслюють матеріали російських інформаційних агентств або створюють власний контент на основі російських меседжів [23; 39; 19]. Дослідження в Болгарії показують, що низка онлайн-видань систематично відтворює антиукраїнські та антизахідні наративи, зокрема звинувачення України у “провокуванні війни”, дискредитацію санкцій та підкреслення “нездатности Заходу підтримувати стабільність”[18]. Аналогічні тенденції спостерігаються у Сербії, де домінування проросійського дискурсу в традиційних медіа формує сприятливе середовище для поширення пропаганди.

Важливо, що російські медіа в регіоні використовують локальну стилістику та мовні особливості для маскування зовнішнього походження наративів. Це сприяє їх легітимації серед аудиторії, яка часто сприймає такі меседжі не як зовнішнє втручання, а як “місцеву” інформацію. Важливу роль у цьому відіграють локальні журналісти та експерти, які повторюють

російські наративи, підсилюючи їх довіру [23; 39; 19]. У Боснії і Герцеговині, де медіапростір сегментований за етнічним принципом, проросійські меседжі поширюються переважно у сербських медіа, які створюють альтернативний інформаційний всесвіт, спрямований на посилення ізоляціоністських настроїв і критику центрального уряду [39; 19].

Другим фундаментальним каналом є соціальні мережі, які забезпечують швидку, децентралізовану та важко контрольовану взаємодію. Саме у Facebook, YouTube, Telegram та TikTok виявляється найбільша кількість проросійських наративів, адаптованих під різні сегменти суспільства [23; 39, 40; 88]. Соціальні мережі дозволяють використовувати як органічний, так і штучно створений контент – ботомережі, “фабрики тролів”, скоординовану неприродню активність, фейкові акаунти та коментаторів [65; 68]. Аналіз інформаційного середовища в Південно-Східній Європі свідчить, що незалежно від країни, ключові дезінформаційні меседжі поширюються у формах емоційно забарвлених відео, мемів, псевдоаналітичних дописів та тез, які апелюють до страху й агресії [23; 39; 19].

Основним каналом, наприклад, сербського уряду є державна компанія Telekom Srbija (TS), яка захопила сербські ЗМІ та почала захоплювати основні ЗМІ у Південно-Східній Європі. Це аналог російського RT чи Sputnik. Державні суб’єкти також здійснюють широкі операції впливу через соціальні мережі, такі як Facebook, Instagram, Twitter та YouTube, щоб створити враження широкої та справжньої підтримки від низових верств населення. Інтернет-обсерваторія Стенфордського університету визначила мережу, що складається з 8500 акаунтів у Twitter та 43 мільйонів твітів на підтримку Вучича та його партії. Аналогічно, у липні 2023 року анонімне джерело опублікувало список із 14 тисяч акаунтів у Twitter, Facebook та Instagram, які використовували методи астротурфінгу для просування Вучича та Сербської прогресивної партії [60, с.7-8].

Відтак важливо, що на території Південно-Східної Європи, зокрема в Сербії, діють не лише російські, а й проурядові, просербські та проросійські

механізми водночас. Для Сербії це захист режиму Вучича, легітимація проросійського зовнішньополітичного курсу та підкреслення сербської “винятковості” і належності до російського простору. З цього випливає логічна мета проурядової дезінформації, що забезпечується державними медіа: 1) маніпулювати громадянами через подану відповідним чином інформацію; 2) блокувати критику чинного лідера і створювати враження, що уряд діє безальтернативно і успішно; 3) дискредитувати опозицію і виставляти їх ворогами державности та прихильниками Заходу.

У багатьох випадках соціальні мережі виступають “інкубаторами” наративів, які згодом переходять у традиційні медіа. Це створює враження “суспільного запиту” на проросійські позиції, що посилює циркуляцію пропаганди у зворотному напрямку – від онлайн-спільнот до великих ЗМІ. Такий спосіб циркуляції інформації ускладнює ідентифікацію першоджерела наративу та формує стійкі інформаційні ланцюги, що відтворюють пропаганду в різних формах. Держава не просто застосовує соціальні мережі, а веде сплановані впливові операції на платформах Facebook, Instagram, Twitter, YouTube. Мета чітко сформульована: створити ілюзію масової й “автентичної” народної підтримки Вучича та Сербської прогресивної партії. Відтак зв'язка каналів пропаганди та її “скелет” вже можна скласти описово: державна медійна інфраструктура, соціальні мережі з ботофермами і масовими фейковими акаунтами, політичний режим, що використовує це для внутрішнього контролю інформації.

Значну роль відіграє активність російських дипломатичних установ, які одночасно функціонують як офіційні комунікаційні центри й медійні хаби [88]. Посольства РФ у країнах регіону активно використовують соціальні мережі, зокрема Facebook, для трансляції політичних заяв, інтерпретацій міжнародних подій, пропагандистських тез і коментарів до локальних політичних процесів [88]. Поширення таких меседжів відбувається у форматі “офіційної позиції”, що надає пропаганді інституційної легітимності. Дослідження Центру за дослідження демократії (CSD) показують, що

російські посольства в регіоні системно просувають наративи про “економічну вигідність співпраці з Росією”, “небезпеку Заходу” та “загрозу українського націоналізму” [88].

Третій важливий канал – політичні партії та пов’язані з ними організації, які виступають ретрансляторами російських наративів і політичних пріоритетів. У багатьох країнах регіону існують політичні рухи, що відкрито підтримують співпрацю з Росією та виступають проти євроатлантичної інтеграції. Найяскравіше це проявляється у Сербії, де частина політичного спектра (зокрема SNS та радикальні націоналістичні партії) послідовно підтримують проросійський курс, використовуючи історичні та релігійні аргументи для його легітимації [26; 18]. У Боснії і Герцеговині лідери Республіки Сербської також відіграють ключову роль у поширенні російських наративів, підкреслюючи нібито “нелегітимність” центрального уряду та “загрозу” з боку НАТО [39; 19].

У Північній Македонії та Болгарії проросійські сили нерідко використовують економічні та культурні аргументи, щоб виправдати співпрацю з Москвою. Такі партії слугують інструментом політичної мобілізації населення та створюють внутрішній опір реформам, спрямованим на інтеграцію до ЄС і НАТО. Через них Росія отримує доступ до внутрішніх політичних процесів, формує порядок денний, впливає на рішення урядів і парламентів, а також легітимізує проросійські наративи у публічному дискурсі.

Важливу роль у поширенні російських наративів відіграють православні структури, які виступають не лише духовними, але й соціальними й політичними інституціями, здатними впливати на формування громадської думки. Найбільш показовим прикладом є Сербська православна церква, що має історичні та культурні зв’язки з Російською православною церквою [26; 35]. Співпраця між цими інституціями виходить за межі суто релігійних контактів: вона включає культурні, медійні та політичні компоненти. У проповідях, публічних виступах і церковних медіа часто

використовуються наративи, що співзвучні з кремлівськими – про “спільність православних народів”, “захист традиційних цінностей”, “ворожість Заходу та НАТО” [26; 18].

Приклад участі речника президента Сербії найкраще ілюструє, як державна інституція безпосередньо сприяла бажаній дії – забезпечити непроведення концерту в Белграді; або роль релігійних представників Сербської православної церкви показує, як підживлювати наративи, коли інтерес ЗМІ зменшується. Дослідники пропонують, як варіант зменшення такого російського впливу в регіоні, навчання регіональних журналістів розпізнаванню наративів, перевірці фактів та розвідці з відкритих джерел (OSINT), щоб посилити релігійно-інституційну стійкість до кампаній впливу та сприяти медіаграмотності серед громадськості, щоб вони могли краще захищатися від кампаній дезінформації [60, с.21].

Про церковну пропаганду згадується і в статті сербського дослідника М. Братовіка. Автор стверджує, що основні інструменти російського “м’якого впливу” в Південно-Східній Європі включають релігійний аспект, що легітимізує російський режим та дискурс через традиційні наративи; державні ЗМІ на соціальні мережі задають цьому явищу масового охоплення; а радикальні й крайні праві групи мобілізують прихильників тиску.

Релігійний дискурс додає російським повідомленням символічного виміру. Коли наративи вбудовуються у релігійні контексти, вони набувають сакрального значення, а їхня критика сприймається як напад на віру та спільноту. Це створює особливо сприятливі умови для їх поширення серед вразливих аудиторій. У Чорногорії, наприклад, православні структури активно підтримували рухи, спрямовані проти розриву зв’язків із Сербською церквою, а російська пропаганда активно використовувала цей процес для делегітимації євроатлантичних інституцій. Крім формальних релігійних інституцій, важливим каналом є православні медіа та онлайн-спільноти, що транслюють меседжі про “захист віри”, “антизахідний моральний порядок” і “цивілізаційне протистояння”. Вони часто поєднують релігійний та

політичний контент, створюючи середовище, де проросійські меседжі сприймаються як морально виправдані та релігійно санкціоновані [26; 35].

Особливу роль у поширенні російської пропаганди відіграють також проксі-медіа та мережі проксі-акторів – НУО, аналітичні центри, експертні спільноти, блогери [39; 42; 21]. Вони дозволяють Росії впливати на інформаційний простір опосередковано, без прямої прив'язки до державних структур. Проксі-актори часто позиціонують себе як незалежні аналітики або медіапроекти, хоча насправді поширюють проросійські наративи або фінансуються з російських джерел. Прикладом є діяльність окремих праворадикальних та консервативних організацій у Сербії та Болгарії, які поширюють меседжі про “спільну історичну долю”, “месіанську роль Росії” або “загрозу з боку Заходу”.

Значну роль у поширенні російського впливу відіграють культурні зв'язки. Росія активно інвестує у створення мережі культурних центрів, організацію спільних мистецьких заходів, освітніх програм і стипендій. Такі інструменти м'якої сили (soft power) дозволяють створювати позитивний імідж Росії та формувати лояльність серед інтелектуальних і молодіжних груп. Культурні інституції, як правило, не транслюють відкритої пропаганди, але сприяють формуванню “симпатії до Росії”, яка може конвертуватися у політичну підтримку [39; 19].

Серед інструментів поширення російських наративів у цифровій сфері важливу роль відіграють месенджери та альтернативні платформи, зокрема Telegram. Завдяки високому рівню анонімності й низькій регуляції ці платформи використовуються для координації дезінформаційних кампаній, поширення фейкових новин, мобілізації протестів або створення фейкових “громадських ініціатив” [65; 68]. Telegram-канали з проросійською орієнтацією мають значну аудиторію в Сербії, Болгарії, Греції та Румунії, часто перетворюючись на джерело альтернативної “реальності”, яка розходиться з офіційними урядовими повідомленнями.

Російська пропаганда в Південно-Східній Європі активно використовує інструменти персоналізації та таргетингу. Завдяки роботі з великими даними, ботмережами та комерційними рекламними інструментами, прокремлівські структури можуть поширювати специфічний контент серед груп, які найімовірніше підтримують проросійські меседжі [65; 68]. У такий спосіб формується сегментований інформаційний простір, у якому різні групи населення отримують різний контент і фактично живуть у різних інформаційних реальностях.

Окремим каналом впливу є маргінальні та конспірологічні спільноти, що поширюють антивакцинні, антизахідні та антиелітарні наративи. Через їхню відкритість до радикальних ідей російські меседжі легко інтегруються у внутрішні дискусії, формуючи політичну й соціальну радикалізацію [23; 18]. Дослідження в Болгарії та Румунії демонструють, що конспірологічні наративи про “біолабораторії США” та “керованість урядів Заходом” стали інструментами делегітимації пандемічних заходів, ЄС і підтримки України.

Таким чином, інфраструктура поширення російської пропаганди в Південно-Східній Європі є багатокомпонентною. Вона включає класичні ЗМІ, онлайн-платформи, дипломатичні канали, політичні партії, релігійні інституції, культурні організації й неформальні мережі. Її ефективність забезпечується адаптивністю, локалізацією наративів, персоналізацією контенту, використанням історичних та релігійних символів, а також експлуатацією соціальних та політичних слабких місць регіону. Поєднання цих факторів формує стійку екосистему, яка відтворює проросійські повідомлення та ускладнює побудову інформаційної стійкості.

2.3. Аналіз пропагандистських наративів щодо війни проти України (на прикладі Болгарії, Сербії, Греції, Румунії)

Російська пропаганда в країнах Південно-Східної Європи використовує гнучку систему наративів, які адаптуються до національних контекстів, історичних уявлень та суспільних настроїв. Незважаючи на локальні

особливості, пропагандистська риторика має спільний стратегічний фундамент – делегітимацію України як суб'єкта міжнародних відносин, створення образу Росії як “захисника традиційних цінностей”, підлив довіри до Заходу та підсилення внутрішньої поляризації [23; 26; 39]. Умовно такі наративи можна поділити на кілька великих груп: 1) історико-ідеологічні, 2) геополітичні, 3) антизахідні та антиукраїнські, 4) соціально-економічні, 5) гуманітарно-моральні.

Найпоширенішим є наратив про те, що війна в Україні була спровокована Заходом, який нібито примусив Київ до конфронтації з Росією [19]. Україна у цьому дискурсі зображується не як незалежна держава, а як “маріонетка” США та НАТО, позбавлена суверенності та здатності ухвалювати самостійні рішення. Згідно з цим наративом, розширення НАТО на схід є “агресією” щодо РФ, а вторгнення 2022 року – “вимушеним кроком”, спрямованим на протидію загрози [40; 39].

Другою ключовою темою є нелегітимність української державності. Пропаганда описує Україну як штучне утворення, що нібито не має історичних підстав для існування, а її кордони – як результат політичних компромісів ХХ ст. [23]. У такому наративі українська ідентичність ставиться під сумнів, а українці зображуються “тією ж нацією”, що й росіяни. Розмиття кордонів національної ідентичності стає важливим інструментом заперечення права України на самовизначення.

Третім стрижнем є дегуманізація українського суспільства та влади, зокрема через заяви про “нацизм” і “екстремізм”. Кремль представив вторгнення як “денацифікацію”, приписавши Україні неіснуючі ідеологічні характеристики. Цей наратив спрямований на виправдання агресії та легітимізацію насильства. Він активно відтворюється у Сербії, Болгарії та Греції, де історичні уявлення про Другу світову війну залишаються важливими для політичних комунікацій [39; 19].

Наративи щодо “кризи української державності” та “корупції” відіграють важливу роль у делегітимації України як партнера ЄС. Російська

пропаганда подає Україну як “неефективну” державу, яка нібито “не здатна перемогти”[23; 18]. Цей образ постійно підкріплюється меседжами про “масову корупцію”, “зовнішнє управління” та “неспроможність реформувати економіку”. Румунські та болгарські медіа, під впливом проросійських акторів, часто віддзеркалюють ці тези, підриваючи підтримку України в регіоні [19]. В окремих випадках пропаганда використовує жертвенний наратив, згідно з яким Україна нібито “приноситься в жертву” Заходом заради стримування Росії. Така інтерпретація покликана сформувати у населення сусідніх держав відчуття емпатії до українців, але водночас – негативного ставлення до західної політики, яка нібито “втягує народи у війну”.

У Болгарії ключові меседжі значною мірою пов’язані з історичними та культурними чинниками. Контент проросійських медіа часто зводиться до тверджень про “визвольну роль Росії” у болгарській історії та “цивілізаційну близькість між народами”[39;19]. На цьому тлі Захід представлений як “чужий” та “корисливий” актор, який прагне позбавити Болгарію культурної спадщини. Наративи про енергетичну співпрацю з Росією та “вигідність” російських ресурсів доповнюють геополітичний вимір, створюючи образ Росії як економічного партнера. У цьому контексті пропаганда часто зображує санкції проти РФ як “шкідливі для економіки” та “безперспективні”, підкреслюючи їхню нібито неефективність [23; 18].

У Сербії російські наративи мають найсильніший вплив у регіоні, що зумовлено поєднанням історичної пам’яті, православ’я та політичної динаміки. Центральними в сербському інформаційному просторі є наративи про “братські слов’янські народи”, “спільний цивілізаційний вибір” та “ворожість НАТО ”[26; 19]. Сербські медіа й політичні сили активно використовують події 1999 року (бомбардування НАТО) як аргумент на користь того, що Захід є “агресором”, а Росія – “захисником”. У цьому контексті війна проти України подається як продовження боротьби проти “західної експансії”, що забезпечує емоційно-моральне підґрунтя для проросійських меседжів.

Одним із найважливіших важелів “сербського світу” є дезінформація, що містить провладні, проросійські та просербські наративи. Російський проєкт “сербського світу” включає дезінформацію як структурну одиницю цієї системи, що тісно переплетена з концептом “русского міра”. Відтак пропаганда в сербському регіоні діє через системне поєднання прорежимних, проросійських і етнонаціоналістичних меседжів, а не лише через проросійську риторику [60, с.7].

Також аналіз економічного, політичного та суспільного ладу Сербії дає підстави констатувати, що держава, попри формальний курс на ЄС і НАТО, знаходиться на одній інформаційній “орбіті” з Росією. Реальність тісних відносин з євроатлантичною та європейською організаціями в економічній, оборонній та безпековій сферах суперечить громадській думці в країні, яка й далі віддає перевагу співпраці з Кремлем, а відтак пропаганда Росії у Сербії щодо України спирається на “емоційну проросійськість” сербів. Можна зробити висновок, що емоції та хибні сприйняття беруть гору над раціональним мисленням серед сербських громадян, тому будь-які російські наративи про війну, антизахідність, “оборонність” збройного конфлікту для Росії легше сприймаються аудиторією, попри фактичну економіко-політичну залежність держави від Заходу [61, с.15].

Сербські уряди регулярно просували й дозволяли поширення наративів, що підтримують російську пропаганду, у власних інтересах – щоб отримати більше голосів у величезному проросійському електораті, тому російські наративи щодо війни не “чужі” для сербського простору, їх десятиліттями легалізували місцеві еліти. У 2022-2023 роках інтерпретація війни в Україні для Сербії фактично продовжила вже наявну проросійську традицію на території держави.

У Греції російська пропаганда спирається на історично-культурні зв'язки, зокрема православ'я та спільні історичні міти про “захист віри від Заходу”. У наративі Кремля Греція зображується “частиною православної цивілізації”, якій нібито загрожує “західна культурна експансія” [26; 35; 18].

Цей дискурс активно відтворюється релігійними організаціями, консервативними медіа та політичними групами. Поширеним є наратив про “втрату грецького суверенітету під впливом ЄС і США” та твердження, що війна в Україні – це результат “послідовної антиправославної політики Заходу” [26; 18]. Україна ж у цих меседжах постає інструментом Заходу, “штучним проєктом”, що має на меті послабити Росію та інші православні спільноти.

Окреме місце посідає наратив про “розкол православ’я”, який Росія подає як наслідок “ворожого втручання Заходу” та автокефалії Православної Церкви України [26; 18]. У таких матеріалах Україна представлена як “зрадник духовної спадщини”, а Росія – як “єдиний законний хранитель православної традиції”. Цей дискурс знаходить відгук у частини грецького суспільства та використовується для стимулювання недовіри до українських релігійних і політичних інституцій.

У Румунії та Болгарії помітним елементом російських кампаній є меседжі про “українізацію регіону” й загрозу для етнічних громад. У румунських медіа та соціальних мережах циркулюють твердження, що Київ нібито “пригнічує румунську меншину” та “насилено українізує” прикордонні території [38; 40]. Такі наративи спрямовані на формування недовіри між сусідніми країнами, а також на підриг відносин України з ЄС. У ширшому контексті це сприяє розмиванню регіональної координації щодо підтримки України, що є одним із ключових стратегічних завдань Кремля [39; 19].

Для Румунії, що має історичну близькість та територіальну спільність з Україною, одним із найдавніших конспірологічних наративів є риторика “deep state”. Це наратив про те, що насправді державою управляють еліти, а її політична доля не вирішується громадянами – така собі “держава в державі, глибока держава” насправді керує масами. Цей наратив часто зменшує значущість голосування, нав’язуючи віру, що “гра вже зіграна” і громадянин не має жодної реальної влади, демократії не існує [61, с.22-23].

Це фундамент для подальших проросійських наративів: якщо демократія “фейкова”, то й проєвропейський, проукраїнський курс влади не має легітимності. Громадяни Румунії демотивовані, легше підхоплюють риторику про нейтралітет, позитивну й гуманітарну місію Росії або про те, що краще не втручатися у війну навіть у вигляді формування власної точки зору, бо це не має сенсу – вирішують не громадяни.

Звісно, на територіальних здобутках та спільній україно-румунській історії російська пропаганда будує великий масив інформаційних операцій. “Спецоперація”, розпочата росіянами проти українців під приводом “звільнення країни від нацистів”, набула популярності в Румунії в образі “возз’єднання Румунії з втраченими після Другої світової війни територіями” [61, с.24]. Зокрема активними стали проросійські сили у парламенті: Сенаторка Діана Шошоака стала дуже голосно заявляти у дописах на платформі Facebook про потребу Румунії вимагати “історично належні” території – всупереч заяві МЗС про рішучу підтримку незалежності України.

Історичний ревізіонізм Росії тут проявляється тактикою пропаганди: якщо Росія має потужність та бажання “повернути своє”, то чому таке справедливе бажання не має виникати в Румунії? Це розмиває принцип Статуту ООН щодо непорушності кордонів і працює на вигоду Росії: будь-які територіальні претензії до України послаблюють її міжнародну підтримку.

Натомість у Болгарії домінує наратив про “братські народи” та “борг перед Росією” за історичну підтримку під час османського панування [26; 39]. Цей історичний дискурс слугує підґрунтям для позитивного ставлення до Росії, а також для виправдання її сучасної політики. Водночас формуються й інші меседжі: що “Захід використовує Болгарію” та “втягує її в конфлікт із Росією”, що підриває підтримку санкцій та військової допомоги Україні [18].

Болгарія є членом ЄС і НАТО, але складна політична ситуація дозволила крайній правій проросійській партії здобути рекордні 14,2 % голосів у парламенті. Ця боротьба подається як протистояння між суверенітетом національної держави та її інституцій і західними

ліберальними демократіями та їх “грошовими корпораціями”, останні зображуються як зла сила [61, с.14]. Це загальний російський наратив: Захід давно представляє корумповані конструкції, а Росія – захищає цінності правди та народу. На цьому фоні підтримка України подається як “гра на руку корпораціям”, а не моральний обов’язок та зобов’язання за ключовими міжнародними договорами.

Інші наративи-конспірології стосуються небезпечних біолабораторій, які очолюють американці в таких країнах, як Вірменія, Україна та Грузія. Вірус та пандемія COVID-19 також зображується як створений людьми вірус, вироблений американцями, а “спецоперація”, яку Росія веде проти України, теж пов’язується з біолабораторіями, у які уряд США постійно інвестує [61, с.27-28]. Цей факт демонструє великий пласт пропаганди Росії, заснований на теоріях змови. США виготовляють біозброю, Росія воює проти цього і захищає світ. Це наратив, що подає війну як превентивну оборону проти “біологічної загрози” й “нацизму Заходу”, що знімає моральну провину з РФ за вторгнення на територію іншої держави.

У Сербії, Греції та Болгарії активно поширюється геополітичний наратив про “багатополярний світ”, де Росія нібито є “останнім форпостом справедливості”, а Україна – лише “пішаком” у боротьбі Заходу проти Москви [39, 19]. У цьому контексті Китай, Індія та інші актори зображуються як союзники Росії у протистоянні з “гегемонією США”. Такий дискурс резонує з антиамериканськими настроями, що існують у регіоні, та сприяє формуванню позитивного образу Москви як “глобального балансира”.

Наприклад, у Болгарії Росія розхитує вісь відносин держави з НАТО, ставлячи їх під сумнів. Спершу це призвело до вуличних протестів, а за рік протестувальники вже вимагали болгарського нейтралітету у російському вторгненні в Україну. Російські наративи підштовхнули суспільство до фактичної повної недовіри до партнерства з НАТО, що, зрештою, можна вважати перемогою Росії у інформаційній війні [61, с.29-30].

Фінальна ціль Росії в цьому контексті – не зробити Болгарію чи інші держави Південно-Східної Європи суто проросійськими. Мета – досягнути хоча б нейтральності до блоків. В умовах гібридної війни нейтралітет союзника НАТО – це вже успіх для Кремля: менше зброї й політичної підтримки для України, більше маневрів для російської дипломатії.

Важливим елементом пропагандистських кампаній є конспірологічні наративи. Серед них поширені твердження про існування “біолабораторій США” в Україні, “таємні експерименти НАТО”, “спецоперації Заходу” тощо [23]. У Болгарії та Румунії ці меседжі часто поширюються через маргінальні онлайн-спільноти, Telegram-канали та альтернативні медіа. Вони особливо ефективні серед аудиторій, схильних до недовіри до офіційної інформації. Водночас такі наративи слугують підґрунтям для антиукраїнських настроїв, формуючи страх і тривогу щодо подій у регіоні.

На додачу до геополітичних та історичних наративів важливою складовою російської пропаганди є соціально-економічні аргументи. Кремлівські медіа та їхні проксі стверджують, що підтримка України “обтяжує бюджети європейських держав” та “ставить під загрозу добробут громадян” [39; 19]. Поширюються твердження про нібито “неефективність санкцій”, “економічну перевагу РФ”, а також про “енергетичну ненадійність ЄС”. Особливо активно експлуатується тема енергетичної залежності: Росія подається як “стабільний постачальник”, а санкції – як “удар по Європі”. У Болгарії та Румунії ці наративи мають особливу силу, зважаючи на економічні виклики.

Поряд із економічними аргументами важливе місце займає гуманітарно-моральний дискурс, у якому Росія позиціонує себе як “захисник російськомовних” та “поневолених народів”. Зокрема, пропаганда стверджує, що вторгнення в Україну стало “вимушеним кроком” для захисту “руських” та “братніх народів” [40]. У цьому контексті російська армія представляється як “визволитель”, тоді як українські сили – як “нападники на власний народ”. Подібні меседжі адаптуються до локальних контекстів, у Сербії, наприклад,

їх зіставляють із сербським наративом про Косово, посилюючи емоційний ефект.

Водночас у країнах регіону активно циркулює твердження про “моральну відповідальність” Європи за події в Україні. У ряді грецьких і болгарських медіа можна побачити меседжі про те, що “мир можливий лише після відмови України від територій” або “визнання сфер впливу”. Такі тези підкріплюють наратив про “мир за будь-яку ціну”, який на практиці означає капітуляцію та легітимацію російської агресії.

Загалом, аналіз пропагандистських наративів свідчить про їх системність, багаторівневість і здатність адаптуватися до національних контекстів. Незважаючи на локальні відмінності, усі вони спрямовані на досягнення єдиної стратегічної мети – делегітимації України, послаблення євроатлантичної єдності та створення сприятливого середовища для реалізації російських зовнішньополітичних інтересів [39; 40; 21].

Таким чином, російська пропаганда працює через певну підбірку сюжетів, які комбінуються залежно від держави впливу. Це теми делегітимації України, виправдання агресії Росії у бік України, дискредитація Заходу та соціально-економічні страхи про санкції та бідність. Масивом пропаганди є конспірологія: вона актуальна для держав, де немає історичної, культурної, релігійної чи політичної спільності або ж вона менша за інші держави, однак Росії необхідно створити маніпулятивну повістку у їх інформаційному просторі.

Попри різність сюжетів пропаганди для різних держав Західних Балкан, їх об’єднує спільний наратив: заперечення суб’єктності України, руйнація довіри до Заходу та демократії як цінності, фокус із агресії Росії на її гуманітарну, оборонну та історичну місію. В результаті російська пропаганда не лише формує власне “правильне” ставлення до війни, а вбудовується у історичні, релігійні та соціальні рамки держав свого впливу, роблячи опір їй не просто складним, а протиприродним і злочинним у сприйнятті самих держав.

Висновки до розділу 2

Розгляд специфіки російської пропаганди в країнах Південно-Східної Європи засвідчує, що регіон є одним із ключових напрямів реалізації зовнішньополітичної стратегії Російської Федерації, у якій інформаційний вимір поєднаний із дипломатичним, політичним, енергетичним та культурним впливом. Аналіз джерел, інструментів і змісту пропагандистських кампаній демонструє, що діяльність РФ у регіоні має комплексний характер, а її інтереси виходять далеко за межі інформаційної сфери, охоплюючи формування сприятливого геополітичного середовища та створення умов для стримування євроатлантичної інтеграції.

Після 2014 року геополітична роль Південно-Східної Європи для Москви зростає, регіон почав розглядатися як плацдарм для утримання впливу на європейському напрямі, протидії розширенню НАТО та ЄС, а також як простір для підтримки політичних акторів, що поділяють проросійську риторику. У цьому контексті ключовими елементами російських інтересів є: використання історико-культурної близькості з православними народами, зміцнення економічних і енергетичних зв'язків, ідеологічні інтереси задля підтримки власного іміджу для внутрішньої аудиторії через геополітичні дії, а також стимулювання внутрішньої політичної поляризації. Впливова роль Росії у Сербії, частково в Боснії і Герцеговині та Болгарії, зумовлена історичною пам'яттю, релігійною спільністю та існуючими політичними структурами, схильними до співпраці з Москвою.

Дослідження основних каналів поширення російської пропаганди показало, що ця інформаційна екосистема є багаторівневою та адаптивною. Вона включає традиційні медіа, онлайн-платформи, соціальні мережі, дипломатичні установи, політичні партії, релігійні організації, культурні центри та проксі-структури. Важливою особливістю є локалізація меседжів – адаптація пропагандистського контенту до національних контекстів, історичних наративів та чутливих тем у кожній країні. Завдяки цьому російські меседжі вписуються у внутрішні політичні та соціальні конфлікти,

об'єктивізуючись як частина місцевого дискурсу, а не як зовнішня маніпуляція.

Державні та афілійовані російські медіа, разом із місцевими онлайн-виданнями та інфлюенсерами, відіграють ключову роль у впровадженні та закріпленні наративів, спрямованих на дискредитацію України, підлив довіри до євроатлантичних інституцій та мобілізацію прихильників “традиційних цінностей”. Соціальні мережі, зокрема Facebook, Telegram та YouTube, слугують платформами для швидкого поширення дезінформації, забезпечуючи можливість персоналізованого впливу на конкретні аудиторії. Дипломатичні установи РФ функціонують як офіційні комунікаційні вузли, що допомагають легітимізувати пропаганду під виглядом “офіційної позиції”. Важливу роль відіграють і православні структури, які додають меседжам символічного змісту та легітимації через релігійно-культурні канали.

Аналіз змісту пропагандистських наративів щодо війни проти України підтверджує, що вони мають системний характер і спрямовані на делегітимацію української державности та євроінтеграційного курсу. Провідними є тези про нібито “неіснування української нації”, “зовнішнє управління Україною”, “вимушений характер російської агресії” та “необхідність захисту російськомовного населення”. У країнах регіону ці наративи адаптуються до локального контексту: у Сербії – через призму історичних подій у Косово та антизахідних настроїв, у Болгарії – через історичну близькість до Росії, у Греції – через релігійно-цивілізаційний дискурс, у Румунії – через тему “утисків румунських меншин” в Україні.

Важливим компонентом російської стратегії є використання економічних аргументів, зокрема акцент на “неефективності санкцій”, “загрозі енергетичній безпеці ЄС” та “економічних втратах” від підтримки України. Такі меседжі особливо успішні у країнах із низькою економічною стабільністю та високою залежністю від зовнішніх енергоресурсів. Соціально-економічні наративи часто поєднуються з конспірологічним

мисленням, що створює підґрунтя для швидкого поширення фейків і радикальних інтерпретацій.

Отримані результати показують, що російська пропаганда має значну проникність у публічний простір Південно-Східної Європи. Її ефективність підсилюється такими чинниками, як історична пам'ять, релігійна ідентичність, інформаційна фрагментація, слабкість демократичних інституцій, низький рівень медіаграмотності та економічна вразливість держав регіону. Наявність політичних сил та медіа, що ретранслюють проросійські меседжі, створює сприятливі умови для системного поширення дезінформації, а локальні конфлікти та соціальні потрясіння використовуються для її подальшого поглиблення.

Таким чином, у межах розділу 2 було визначено, що російська пропаганда в країнах Південно-Східної Європи функціонує як складна адаптивна система, спрямована на підриг євроатлантичних інституцій, розкол суспільств, делегітимацію України та створення сприятливого політичного середовища для реалізації інтересів РФ. Комплексність підходів, використання гібридних інструментів, інкорпорація пропагандистських меседжів у локальні дискурси та здатність посилювати внутрішні суперечності вказують на високий рівень організованості та стратегічності російських інформаційних операцій у регіоні.

Отже, системність та багатовекторність російської пропаганди в Південно-Східній Європі становлять реальну загрозу інформаційній безпеці держав регіону та вимагають комплексних зусиль на рівні державної політики, інституцій безпеки, медіа, громадянського суспільства та міжнародних організацій. Саме їхня координація, підкріплена ефективними програмами стратегічних комунікацій, медіаграмотності та розвитку незалежних медіа, стане визначальною для формування стійкості до зовнішніх інформаційних впливів.

РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДИ В КРАЇНАХ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

3.1. Європейські та національні програми боротьби з дезінформацією (EU vs Disinfo, StratCom East, Hybrid CoE тощо)

Після 2014 року, коли Російська Федерація розпочала активні інформаційні операції проти України та держав Європейського Союзу, питання системної протидії дезінформації стало одним із пріоритетів політики безпеки ЄС. В умовах гібридної агресії, що поєднує військовий, дипломатичний, економічний та інформаційний компоненти, європейські інституції були змушені сформувати багаторівневу систему реагування, яка ґрунтується на стратегічних комунікаціях, аналітиці, регуляторних механізмах та співпраці з громадянським суспільством.

Одним із перших і найбільш системних інструментів стала ініціатива EU vs Disinfo, заснована 2015 року у межах підрозділу StratCom East Європейської служби зовнішніх дій [23; 18]. Метою програми є ідентифікація та документування російських дезінформаційних наративів, а також підвищення обізнаности громадян та інституцій щодо гібридних загроз. База даних EU vs Disinfo містить тисячі зафіксованих випадків дезінформації з різних країн Європи, включно з Балканами [10]. Ініціатива активно працює з локальними медіа, науковцями, журналістами, пропонуючи аналітику, викриття фейків та освітні матеріали, які сприяють підвищенню медіаграмотности населення.

Підрозділ StratCom East займається формуванням стратегічних комунікацій, спрямованих на зменшення впливу російської пропаганди, а також на розбудову позитивного проєвропейського порядку денного [39; 21]. Окрім аналізу дезінформаційних кампаній, його завданням є розробка рекомендацій для держав-членів ЄС, моніторинг інформаційного середовища, а також координація зусиль між різними інституціями. StratCom East

виробляє регулярні звіти та аналітичні огляди, присвячені російським інформаційним операціям, зокрема у Сербії, Болгарії, Греції та Румунії [23; 18].

Ще одним ключовим інструментом протидії гібридним загрозам, включно з дезінформацією, є Hybrid CoE – Центр передового досвіду з протидії гібридним загрозам, створений у Гельсінкі. Він об'єднує держави-члени ЄС і НАТО для спільної роботи над ідентифікацією вразливостей, обміном досвідом та розробкою політичних рекомендацій [21]. Значну увагу Hybrid CoE приділяє дослідженню інформаційних кампаній РФ та аналізу інструментів впливу на Болгарію, Сербію та Румунію. Експерти центру вказують, що російські стратегії у регіоні поєднують локальні історичні наративи та створення емоційнозабарвлених меседжів, що вимагає адаптованих відповідей на рівні кожної держави.

На нормативному рівні боротьба з дезінформацією спирається на Кодекс практики щодо дезінформації (2018, оновлений у 2022), який визначає зобов'язання цифрових платформ щодо обмеження поширення фейків, прозорості реклами та співпраці з фактчекерами. Тут загалом важливо розглянути, як працює сам Кодекс і які засади він пропонує, адже це інструмент безпрецедентного характеру, через який європейська спільнота погодила саморегуляторні стандарти для боротьби з дезінформацією. Насамперед важливо зазначити: у підпункті про джерельну базу Кодекс було віднесено до нормативно-правових актів, однак Кодекс практики щодо дезінформації – це не закон, а узгоджені “правила гри” для платформ, рекламної індустрії, фактчекерів та громадських організацій, тобто для всіх суб'єктів, що задіяні в інформаційному просторі.

Основні напрямки дії Кодексу складають 43 зобов'язання та 128 конкретних заходів у наступних сферах: демонетизація дезінформації, прозорість політичної реклами, забезпечення цілісності сервісів, розширення можливостей користувачів, розвиток фактчекінгу, доступ до даних для досліджень [59, с.6]. Відтак ЄС бачить боротьбу із пропагандою та

дезінформацією у ключових елементах: 1) гроші; 2) політична реклама; 3) алгоритми та застосунки; 4) користувачі та медіаграмотність; 5) факчекінг та дослідження сфери.

У Кодексі розробниками пояснено, що саме кожна галузь має на меті для цілей протидії пропаганди. Наприклад, підписанти Кодексу зобов'язуються посилити заходи, щоб уникати розміщення реклами поруч із дезінформацією та реклами, що містить дезінформацію. Якщо та чи інша платформа системно просуває російські дезінформаційні наративи, то підписанти Кодексу повинні не просувати рекламу і не монетизувати такі акти.

Аналогічно допустима реклама за Кодексом також отримала обмеження: документ зобов'язує підписантів запроваджувати посилені механізми прозорості, які дозволяють користувачам легко розпізнавати політичну рекламу. В контексті гібридних операцій Росії це критично важливо: її політична агітація та меседжі часто маскуються під суспільну дискусію або новини. Таким чином, Кодексом вимагається маркування політичної реклами; для користувача це знак оплаченого меседжу, а не “об’єктивної думки спільноти”.

Кодекс посилює заходи щодо зменшення маніпулятивної поведінки, яка використовується для поширення дезінформації. Формулювання “маніпулятивна поведінка” містить в собі продовження – боротьба з використанням фейкових облікових записів. Це прямий референс до російських інструментів пропаганди: ботоферм, скоординованих мереж, дипфейків. Така активність має блокуватися, це вимога “м’якого права”.

Надзвичайно важливою в контексті ефективної боротьби з дезінформацією є співпраця з фактчекерами. Кодекс посилює зобов’язання щодо фактчекінгу, щоб розширити охоплення перевірки фактів у всіх державах-членах ЄС і мовах. Інституціоналізація фактчекінгу – це значний прорив у протидії дезінформаційним процесам. Для російської пропаганди, яка працює по всьому світу (RT зокрема охоплює регіон Океанії та

Латинської Америки), це означає те, що фактчекери отримують доступ до їх найбільш віддалених платформ. Також варто зазначити, що ця умова досить ефективно й гармонічно узгоджується із EUvsDisinfo та національними ініціативами Балкан.

Кодекс надає дослідникам більше і кращих інструментів для доступу до даних платформ і аналізу трендів дезінформації. Це прямо впливає на методологію, адже аналітичні центри та незалежні медіа спираються саме на такий доступ. Можливість виявляти патерни російської пропаганди і картографувати їх має значний потенціал у боротьбі з цим явищем.

Практична реалізація цілей Кодексу здійснюється шляхом створення інституційної архітектури в рамках ЄС. Серед неї – Центр прозорості, Постійна робоча група та стійка система моніторингу з кількісними та якісними звітами [59, с.7]. Таким чином, Центр прозорості – платформа, де публікуються звіти цифрових майданчиків про виконання положень Кодексу; Група, яка переглядає Кодекс, адаптує його до нових загроз (зокрема після повномасштабної російської агресії у 2022 році); система моніторингу, що збирає дані: скільки реклами знято, які політики змінено, як працюють інструменти фактчекінгу.

Важливу роль відіграють також Digital Services Act (DSA) та Digital Markets Act (DMA), що створюють правові механізми контролю за інформаційним простором, відповідальність за шкідливий контент та запроваджують правила щодо алгоритмічної прозорості медіаплатформ. Для країн Південно-Східної Європи, які є членами ЄС (Болгарія, Румунія, Греція, Хорватія, Словенія), Кодекс і пов'язаний із ним DSA задають обов'язкові стандарти поведінки платформ, що працюють на їх ринках. Це безпосередньо б'є по інфраструктурі пропаганди та російського впливу – сайтам і сторінкам, які адмініструються і поширюють проросійські наративи, заробляють на політичній таргетованій рекламі і ведуть скоординовану інформаційну війну.

Для країн-кандидатів та потенційних кандидатів (Сербія, Чорногорія, Північна Македонія, Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово) ці стандарти не є

обов'язковими, однак у контексті гармонізації з правом ЄС держави мають на них опиратися і вибудовувати свою правову й безпекову інфраструктуру так, щоб адаптуватися до нормативної бази ЄС. До того ж, вони де-факто застосовуються до них через глобальну політику платформ та використовуються ЄС як орієнтир для реформ у сфері медіа та цифрового регулювання.

Комплексну роль у протидії дезінформації на регіональному рівні відіграють також європейські аналітичні центри, зокрема ISD (Institute for Strategic Dialogue), які досліджують вплив екстремістських та дезінформаційних мереж у країнах Південно-Східної Європи [19]. Звіти ISD демонструють, що російська пропаганда в регіоні має гібридний характер: вона поєднує онлайн-тролінг, роботу проксі-структур, культурну дипломатію та підтримку політичних акторів. Аналіз ISD вказує на високу інтенсивність дезінформації у Сербії та Болгарії, де вона часто циркулює в традиційних медіа та є елементом політичної боротьби.

Окремим напрямом є діяльність аналітичних центрів, таких як Global Focus, CSD, Metamorphosis Foundation, що проводять незалежний моніторинг інформаційного середовища у Румунії, Болгарії та Північній Македонії [39; 19]. Вони аналізують російські наративи, канали їх поширення, виявляють локальні медіа, що ретранслюють пропаганду, та формують рекомендації для державних органів і громадянського суспільства.

Методологія їх роботи включає аналіз контенту, дослідження соціальних мереж, картографію впливових акторів та оцінку політичних ризиків. Важливо, що ці організації працюють безпосередньо з локальними громадами, адаптуючи інструменти під потреби конкретних країн. Їхні звіти підкреслюють, що одним із найважливіших завдань є подолання недовіри до влади — чинника, який суттєво посилює ефективність російської дезінформації.

На національному рівні країни Південно-Східної Європи впроваджують власні програми протидії дезінформації, однак їхня ефективність суттєво

варіюється залежно від політичної волі, спроможности інституцій, рівня медіаграмотности населення та якості інформаційного середовища. Найбільш активними є держави, які вже інтегровані до євроатлантичних структур або пройшли через гострі виклики гібридної агресії.

У Румунії боротьба з російською дезінформацією реалізується через поєднання державних та недержавних структур. Держава здійснює регуляцію інформаційного простору у тісній співпраці з ЄС, зосереджуючи увагу на кібербезпеці, моніторингу соціальних мереж і стратегічних комунікаціях. Аналітичні центри, зокрема Global Focus, проводять дослідження впливу російських наративів, включно з дезінформацією про війну в Україні, енергетичну безпеку та “утиски національних меншин”. У тісній співпраці з громадськими організаціями реалізуються освітні ініціативи, спрямовані на підвищення медіаграмотности населення, особливо молоді.

Болгарія залишається однією з найбільш вразливих до російської пропаганди країн ЄС, що зумовлено значним впливом проросійських медіа, політичних сил і релігійних структур [39; 19]. Водночас громадський сектор демонструє високу активність у боротьбі з дезінформацією. Зокрема, Центр за дослідження демократії (CSD) здійснює систематичний моніторинг російських інформаційних операцій, фіксує ключові наративи та канали поширення, а також аналізує діяльність іноземних дипломатичних установ, передусім російського посольства [88]. Однак державні інституції часто діють фрагментарно, що знижує загальну ефективність протидії.

У Сербії, яка не є членом ЄС і підтримує тісні політичні зв'язки з Москвою, державна політика щодо боротьби з дезінформацією обмежена. Проросійські меседжі активно циркулюють у традиційних медіа, а ключові політичні актори часто використовують їх для мобілізації електорату [26; 39; 19]. Президентська адміністрація та провладні ЗМІ нерідко відтворюють російські наративи щодо війни в Україні, що ускладнює роботу незалежних організацій і зусилля Заходу. У результаті саме громадський сектор –

фактчекінгові ініціативи, незалежні журналісти, аналітичні центри – відіграють ключову роль у документуванні дезінформації та її спростуванні.

Північна Македонія демонструє відносно активний інституційний підхід до протидії дезінформації, зокрема завдяки співпраці з ЄС та НАТО. У країні реалізуються програми стратегічних комунікацій та моніторингу, спрямовані на виявлення зовнішніх інформаційних впливів, а Metamorphosis Foundation здійснює масштабні дослідження інформаційного простору. Державні інституції працюють над виробленням рішень, спрямованих на підвищення медіаграмотності та зміцнення інформаційної стійкості. Однак виклики пов'язані зі слабкістю медіасектору та політичною фрагментацією.

У Греції інституційні програми протидії дезінформації також розвиваються у контексті євроінтеграційної співпраці. Основний фокус зосереджений на кібербезпеці, медіаграмотності та протидії впливу релігійних структур, які часто ретранслюють проросійські меседжі на тлі православної ідентичності [26; 18]. Водночас антизахідні емоції, які поширені у частині суспільства, ускладнюють реалізацію політик, спрямованих на зміцнення інформаційної безпеки.

Аналіз показує, що одним із найбільш дієвих компонентів боротьби з дезінформацією є медіаграмотність, яка розглядається як фундаментальний інструмент зміцнення когнітивної стійкості суспільства [61; 68]. Просвітницькі програми, курси та тренінги, що реалізуються громадськими організаціями, університетами та журналістськими асоціаціями, сприяють формуванню критичного мислення, здатності ідентифікувати дезінформацію та розуміти механізми її поширення. Особливо важливим є залучення молоді, яка є основною аудиторією цифрових медіа.

Попри активні зусилля, європейські та національні програми стикаються з низкою викликів. По-перше, нерівномірність інституційного розвитку у країнах регіону створює асиметрію в ефективності реагування на інформаційні загрози. По-друге, відсутність довіри до державних інституцій знижує результативність програм, що реалізуються “згори вниз”. По-третє,

слабкість незалежного медіасектору та концентрація медіавласності у руках політичних або економічних груп створюють сприятливі умови для просування проросійських наративів. По-четверте, низький рівень цифрової грамотності ускладнює розпізнавання фейків та маніпуляцій.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що європейські та національні програми боротьби з дезінформацією в країнах Південно-Східної Європи сформували багаторівневу систему реагування, яка включає стратегічні комунікації, аналітичні інструменти, нормативно-правові механізми та освітні ініціативи. Незважаючи на існування значних викликів, їхня комплексність та співпраця з громадянським суспільством створюють основу для зміцнення інформаційної стійкості, яка є ключовою передумовою захисту демократичних процесів та протидії російським інформаційним.

3.2. Досвід урядових і неурядових структур (медіа, аналітичні центри, громадянське суспільство)

Протидія російській пропаганді в країнах Південно-Східної Європи формується на перетині зусиль державних інституцій, незалежних медіа, аналітичних центрів та громадських організацій. З огляду на масштаби та адаптивність російських інформаційних операцій, ефективність протидії значною мірою залежить від того, наскільки узгоджено діють урядові та неурядові актори, чи існує їхня координація з європейськими інституціями, а також чи здатні вони вибудовувати довіру з боку населення. У країнах регіону саме громадянське суспільство нерідко стає провідним рушієм спротиву дезінформації, компенсуючи обмеженість державних засобів впливу.

Роль держав у протидії дезінформації суттєво відрізняється залежно від політичного курсу та рівня інституційної спроможності. Найбільш активними є уряди Румунії та Північної Македонії, які ініціюють державні стратегії інформаційної безпеки, впроваджують програми стратегічних комунікацій і працюють із міжнародними партнерами [19]. Румунія, зважаючи на географічну близькість до України, активно моніторить

російські інформаційні впливи та координує відповіді у сфері кібербезпеки, а також бере участь у спільних європейських ініціативах, включно з роботою платформ EUvsDisinfo та StratCom East [23; 18]. Державні інституції взаємодіють з аналітичними центрами та громадськими організаціями з метою підвищення стійкості суспільства, формуючи модель співпраці “держава – експертне середовище – медіа”.

У Північній Македонії створення інституційних механізмів боротьби з дезінформацією отримало імпульс у зв'язку з прагненням держави до поглиблення євроатлантичної інтеграції. Значним внеском у формування інформаційної безпеки стали програми з підтримки медіаграмотности, розбудови інформаційних хабів та проведення досліджень інформаційного середовища [39; 19]. Хоча державні інституції стикаються з обмеженими ресурсами і браком кадрів, їхня співпраця з неурядовими організаціями – зокрема Metamorphosis Foundation – дозволяє посилити моніторинг інформаційних потоків, забезпечити підготовку аналітичних матеріалів і залучити громадськість до виявлення пропаганди.

На відміну від цих випадків, у Сербії державні інституції не лише пасивні в боротьбі з дезінформацією, а часто виступають її ретрансляторами. Значна частина медіапростору контролюється урядом або афілійованими бізнес-групами, що створює замкнуту інформаційну систему, у якій проросійські наративи мають високу прохідність [26; 39; 19]. Сербія стала прикладом того, як держава може бути не противагою, а каталізатором російського впливу: офіційні особи та провладні медіа застосовують меседжі про “братські народи”, “необхідність боротьби з НАТО” та “захист традиційних цінностей”, що створює середовище, у якому критичні голоси маргіналізуються [39; 19]. У таких умовах роль неурядових організацій стає критично важливою, проте їхні можливості обмежені політичним тиском і ворожим медійним оточенням.

Серед успішних прикладів державної протидії виділяється Румунія, де співпраця уряду з громадськими організаціями та аналітичними центрами

дозволяє координувати моніторинг медіапростору, організовувати оперативне реагування на інформаційні атаки та проводити просвітницькі кампанії. Важливою частиною цих зусиль є розвиток інституційних стратегічних комунікацій, спрямованих на пояснення урядової політики, протидію дезінформаційним кампаніям та зміцнення довіри між державою та суспільством. У цьому контексті державні інституції працюють над формуванням альтернативного, позитивного інформаційного порядку денного, який позиціонує євроінтеграцію як джерело безпеки та розвитку.

Ключову роль у протидії дезінформації відіграють незалежні медіа, які прагнуть забезпечувати об'єктивне висвітлення війни проти України, спростовувати фейки та публікувати власні розслідування. В умовах домінування проросійських меседжів, особливо у Сербії та Болгарії, незалежні видання виступають контрбалансом, забезпечуючи альтернативні джерела інформації [23]. Однак їхні можливості часто обмежені фінансовими та політичними чинниками, а також браком широкої аудиторії. Незважаючи на це, їхній внесок у підтримку інформаційної стійкості є суттєвим, особливо через роз'яснювальну роботу та фактчекінг.

Окрему групу інституцій, що відіграють центральну роль у протидії російській пропаганді, становлять аналітичні центри та дослідницькі інститути. До них належать CSD (Болгарія), Global Focus (Румунія), ISD, Metamorphosis Foundation (Північна Македонія), а також інші дослідницькі групи, що аналізують інформаційне середовище та виробляють рекомендації [39; 40; 21]. Їхня діяльність охоплює моніторинг російських наративів, оцінку механізмів їх поширення, аналіз структури медіавласності, а також дослідження діяльності проксі-акторів, включно з політичними партіями та релігійними організаціями. Аналітичні центри забезпечують уряди та громадськість інформацією, яка необхідна для формування політик та оцінки ефективності заходів протидії.

Особливо важливим компонентом протидії російській дезінформації є діяльність громадських організацій та незалежних фактчекінгових платформ,

які забезпечують швидке реагування на інформаційні атаки та поширення спростувань. Організації на кшталт Metamorphosis Foundation у Північній Македонії, Global Focus у Румунії, Zašto ne? у Боснії і Герцеговині, а також низка фактчекінгових ініціатив у Болгарії та Сербії здійснюють моніторинг локальних і транснаціональних медіа, аналізують наративи та допомагають виявляти джерела їх походження [88]. Їх звіти наголошують, що російські інформаційні кампанії в регіоні не є стихійними, а вирізняються високим рівнем координації між медіаплатформами, дипломатичними структурами РФ, політичними силами, православними організаціями та мережами онлайн-активістів.

Діяльність громадських організацій охоплює декілька ключових напрямів: моніторинг та фактчекінг – оперативне виявлення дезінформації, аналіз контенту, систематизація наративів; освітня діяльність – тренінги з медіаграмотности, навчальні програми для шкіл і університетів, інформаційні кампанії для широкої аудиторії; дослідження та аналітика – підготовка звітів для органів влади та міжнародних партнерів; комунікація з медіа – співпраця з журналістами, створення аналітичних пояснень, тематичних оглядів; адвокація – просування правових та регуляторних змін для зміцнення інформаційної безпеки.

Завдяки гнучкості та здатності оперативно реагувати, громадські організації часто є ефективнішими за державні інституції, особливо в умовах високої політизації медіапростору. Саме їхня діяльність компенсує інституційну слабкість державних структур, знижує рівень довіри до фейкових повідомлень та сприяє формуванню критичного ставлення до інформації.

Серед ефективних прикладів діяльності громадянського суспільства варто зосередитися на дослідженні ініціатив у Румунії, де аналітичні центри активно співпрацюють із медіа для спростування фейків про війну в Україні, енергетичну політику та питання етнічних меншин [39; 19]. Подібні практики реалізуються у Північній Македонії, де Metamorphosis Foundation забезпечує

комплексний моніторинг дезінформації та бере участь у розробці державних стратегій інформаційної безпеки [18].

У Боснії і Герцеговині ініціатива *Zašto ne?* реалізує проекти з фактчекінгу, що допомагає документувати та спростовувати російські наративи, поширені в місцевому політичному дискурсі [18]. Подібна робота ведеться також у Хорватії та Словенії, де дослідницькі групи аналізують динаміку поширення наративів у соціальних мережах і медіа, зокрема щодо війни в Україні [19].

Свобода медіа є серйозною проблемою по всьому регіону Західних Балкан, попри те, що незалежні медіа нині потерпають в усьому світі. Однак дезінформація, що відбувається внаслідок “захоплення” медіа пропагандистськими структурами, є ключовою характеристикою даного регіону. В цьому контексті важливо розуміти, що більшість великих медіа Західних Балкан частково залучені до того чи іншого виду поширення дезінформації. Для цього ефективна інституційна структура включає роботу аналітичних центрів, незалежних інституцій, які дають справедливий прозорість відео про діяльність ЗМІ, вплив її на аудиторію на основі якісних та кількісних показників.

Мережеві аналітичні центри зазвичай є неурядовими організаціями, що сприяють створенню демократичних засад для розробки політики, реалізації проєктів і програм спрямованих на протидію дезінформації. Вони також створюють експертну базу і аналітику, на яку потім спирається уряд регіону, ЄС, НАТО та інші організації у формуванні своїх політик щодо регіону та у формуванні політик протидії пропаганди Росії [63, с.335].

Діяльність аналітичних центрів, їх звіти і політики важливі для регіону Західних Балкан, адже вони демонструють методологію оцінки стійкості регіону до дезінформації, наукове пояснення положень, де описано вразливості медіасистем зазначених держав, законодавства, інституцій та надані рекомендації по їх нівелюванню. Робота аналітичних центрів

демонструє, що наявність дезінформаційних наративів означає і автоматичну наявність боротьбу з ними.

І більше того, протидія російській пропаганді – це мережевий проєкт аналітичних центрів в усьому регіоні. Вони об'єднують не тільки національні центри, а й інституції різних країн, що працюють у кооперації. Таким чином, аналітичні центри виступають посередниками між наукою, медіа, політикою та рекомендаційними положеннями. Вони збирають емпіричний матеріал про російську пропаганду та формують методичку для урядів і громадянського суспільства з її протидії.

Разом із аналітичними центрами важливу роль відіграють локальні ініціативи журналістів, які займаються розслідуваннями джерел та мереж розповсюдження дезінформації. Журналістські розслідування дозволяють виявляти зв'язки між проросійськими медіа, політичними силами та бізнес-групами, демонструючи координацію їхніх дій із зовнішніми структурами. Наприклад, у Хорватії та Словенії розслідування виявили чітку присутність проксі-мереж, що поширювали пропаганду про війну в Україні, а в Болгарії – вплив дипломатичних структур та культурних організацій РФ на локальні медіанаративи.

Важливим напрямом протидії є просвітницька діяльність, орієнтована на формування критичного мислення та підвищення стійкості суспільства. Румунські, болгарські та македонські громадські організації проводять освітні програми в школах, університетах та для загальної аудиторії. Досвід показує, що ефективні освітні практики мають бути інтегровані в освітню систему на всіх рівнях – від шкільної до професійної підготовки, – а також охоплювати питання цифрової грамотності, розпізнавання маніпуляцій та розуміння механізмів гібридних загроз [39; 40; 83].

Медіаграмотність є однією з ключових логік Кодексу про протидію дезінформації. Для країн Південно-Східної Європи, де існують інституційні й структурні слабкості медіасистем, низька довіра до установ та сильний вплив історико-релігійних наративів, просвітництво у цифровій сфері критично

важливе. На прикладі російсько-української війни продемонстровано, що такі заходи не просто зменшують видимість російських фейків, а й сприяють формуванню стійкого суспільного середовища, менш вразливого до маніпуляцій щодо санкцій, підтримки України чи ролі НАТО в регіоні, що актуально для згаданих держав.

Однак попри значні зусилля, діяльність неурядових структур стикається з низкою викликів: обмеженість ресурсів – громадські організації часто мають недостатнє фінансування; низька довіра серед частини населення – в умовах політичної поляризації їх нерідко звинувачують у “політичній заангажованості”; інформаційна фрагментація – пропаганда швидко адаптується та модифікує меседжі; протидія з боку державних або політичних акторів – особливо у країнах, де уряд сам транслює проросійські наративи (Сербія).

Додатковим викликом є поширення дезінформації через православні релігійні структури, які в окремих державах виступають каналами трансляції російських меседжів про “захист традиційних цінностей” та “духовну єдність”. У Болгарії, Сербії та Греції така комунікація вписується в історичні та культурні контексти, що ускладнює її спростування [26; 18]. У відповідь громадянське суспільство намагається пояснювати справжні мотиви та механізми російського інформаційного впливу, однак охоплення таких ініціатив поки що недостатнє.

Попри численні обмеження, саме багаторівнева участь громадських акторів, аналітичних центрів та незалежних медіа формує основу сталого спротиву дезінформації в регіоні. Їхня діяльність сприяє підвищенню прозорості інформаційного простору, підсиленню критичного мислення та зміцненню демократичної культури. Координація з європейськими інституціями, а також горизонтальні зв’язки між організаціями різних країн дозволяють пришвидшити обмін досвідом, формувати спільні стандарти реагування та розробляти більш ефективні механізми протидії.

Узагальнюючи, досвід урядових і неурядових структур у Південно-Східній Європі засвідчує, що найрезультативніша протидія російській пропаганді виникає там, де державні інституції співпрацюють з громадянським суспільством та міжнародними партнерами. Системність, координація та довіра є ключовими умовами формування стійких механізмів протидії, тоді як політична фрагментація, слабкість медіасектору та високий рівень зовнішнього впливу є головними перешкодами на цьому шляху.

3.3. Оцінка ефективності протидії російській пропаганді: досягнення, проблеми та перспективи

Оцінка ефективності заходів протидії російській пропаганді в країнах Південно-Східної Європи свідчить про суттєві відмінності між державами регіону, зумовлені рівнем політичної консолідації, інституційної спроможності, структурою медіаринку та загальною підтримкою євроінтеграції в суспільстві. Загалом можна констатувати, що попри зростання обсягу інструментів і програм, створених у співпраці з ЄС, національні системи інформаційної стійкості залишаються нерівномірними та в багатьох випадках недостатньо розвиненими [23].

Досягнення в боротьбі з російською пропагандою передусім пов'язані з активізацією європейських інституцій та зміцненням регіональної координації. Ініціативи EU vs Disinfo та StratCom East дають змогу систематично виявляти дезінформаційні наративи, документувати їх та виробляти рекомендації для локальних акторів [18]. Завдяки розбудові інформаційних мереж аналіз наративів став більш деталізованим, а здатність швидко реагувати на маніпулятивні повідомлення – ефективнішою. Це особливо відчутно в державах, що активно взаємодіють із європейськими структурами, таких як Румунія та Північна Македонія.

Зростає також роль аналітичних центрів та організацій громадянського суспільства, які забезпечують системний моніторинг локального медіапростору, розробляють рекомендації, проводять фактчекінг і

досліджують канали поширення дезінформації [39; 40; 88]. Їхня діяльність компенсує слабкість державних інституцій, зокрема в Болгарії та Сербії, та сприяє підвищенню рівня медіаграмотності населення. Звіти Metamorphosis Foundation, Global Focus, ISD, CSD та низки інших організацій стали ключовими джерелами дослідження пропагандистських мереж.

До позитивних результатів також слід віднести розширення медіаграмотнісних програм, які стали невід'ємною складовою формування інформаційної стійкості. Поширення освітніх проєктів серед молоді створює підґрунтя для довгострокових змін і поступового зниження рівня суспільної вразливості до дезінформації [83].

Попри ці здобутки, оцінка загальної ефективності протидії російській пропаганді свідчить про наявність масштабних викликів. Насамперед, державна політика в низці країн є непослідовною або неефективною. У Сербії державні інституції не просто ігнорують російську пропаганду, а й часто її ретранслюють, використовуючи у внутрішньополітичних цілях [26]. Подібна ситуація спостерігається у Болгарії, де політична турбулентність, фрагментація партійної системи та потужний проросійський медіаблок суттєво ускладнюють формування стійкої державної політики [39; 88]. Низький рівень політичної консолідації в цих країнах створює простір для маневру зовнішніх акторів, які активно експлуатують електоральні настрої.

Другим суттєвим обмеженням є інфільтрація російських наративів у локальний політичний дискурс. У Болгарії, Греції та Сербії проросійські меседжі часто стають частиною внутрішньополітичних дебатів, що ускладнює ідентифікацію зовнішнього впливу [26; 18]. У цьому контексті дезінформація постає не лише як зовнішня загроза, а як інструмент внутрішньої політичної боротьби. В таких умовах діяльність незалежних медіа та фактчекінгових платформ обмежена, а їхній вплив на широку аудиторію суттєво знижується.

Третім фактором, що погіршує стан інформаційної безпеки, є слабкість медіасектору, зокрема концентрація власності в руках політично

заангажованих груп і низькі стандарти журналістики. Ця проблема особливо актуальна для Болгарії та Сербії – країн, які за рівнем свободи медіа посідають останні місця серед європейських держав. У результаті медіапростір стає вразливим до зовнішнього впливу та внутрішніх маніпуляцій.

Четвертим важливим викликом є низький рівень довіри до державних інституцій, що зменшує здатність урядів ефективно комунікувати з населенням і протидіяти дезінформації. У суспільствах із низькою інституційною довірою навіть найкращі комунікаційні стратегії не мають достатнього впливу, а населення більше схильне вірити альтернативним джерелам – блогерам, неформальним впливовим акторам, релігійним та політичним лідерам.

Крім того, значним фактором залишається економічна вразливість, яка створює сприятливий ґрунт для поширення соціально-економічних наративів російської пропаганди – про нібито неефективність санкцій, зниження рівня життя та “вигідність” співпраці з Москвою [39; 19]. Ці наративи мають значний резонанс у країнах із низьким рівнем добробуту, включно з Болгарією, Румунією та Боснією і Герцеговиною.

Попри наявність інституцій та платформ для боротьби з дезінформацією, їхня інтеграція на національному рівні залишається недостатньою. Відсутність координації між урядовими органами, аналітичними центрами та медіа ускладнює системну відповідь на інформаційні загрози. Програми з медіаграмотности та фактчекінгу не завжди мають належне охоплення, а їхня ефективність відчутна лише у середньостроковій перспективі. Водночас досвід Румунії та Північної Македонії демонструє, що комплексний і стратегічний підхід може забезпечити відчутні результати. Ефективні відповіді формуються там, де існує політична воля, незалежний медіасектор, усталений діалог між державою та громадянським суспільством і стабільна співпраця з європейськими партнерами. Своєю чергою, приклад Сербії показує, що за

відсутности цих умов пропаганда не просто зберігає позиції, а й перетворюється на повноцінний елемент внутрішньої політичної динаміки.

Перспективи покращення ситуації в регіоні пов'язані з кількома ключовими напрямками – зміцнення демократичних інституцій; підвищення рівня цифрової та медіаграмотності населення; формування національних стратегій інформаційної безпеки; посилення співпраці з ЄС і НАТО; розвиток незалежних медіа та аналітичних центрів. Усі ці заходи мають спільну мету – створення стійкої інформаційної екосистеми, здатної протистояти як зовнішнім, так і внутрішнім джерелам дестабілізації.

Аналітична записка KAS має чіткі рекомендації та пропозиції щодо боротьби з пропагандою Росії у Південно-Східному регіоні та допомоги ЄС у цьому. Вони складаються з наступних положень: 1) підтримка місцевих фактчекінгових ініціатив. По-перше, ЄС має допомогти російським цільовим регіонам усвідомити інформаційну війну, яка ведеться проти них. Це означає викриття фейкових новин та дезінформації, які Москва поширює в регіоні, та інформування населення Західних Балкан про чутливі теми та питання. ЄС повинен зобов'язатися постійно фінансувати робочі групи, згадані у дослідженні, та забезпечити інформування населення про зусилля таких груп.

Поки в цьому питанні є значні обмеження, наприклад, Хоча веб-сайт “ЄС проти Disinfo”, яким керує одна з робочих груп Stratcom, викриває російські дезінформаційні кампанії, проте він доступний лише англійською, російською та німецькою мовами. Переклад сайту Робочими групами для території Балкан міг би суттєво покращити ситуацію та підвищити видимість їх роботи в регіоні. Також пропонується створити мобільний застосунок, який можна буде завантажити різними мовами, якими послуговуються на території Західних Балкан [62, с.5].

Щоб протидіяти російській дезінформації, Європейська Комісія також може спонсорувати проєкт моніторингу соціальних мереж для відстеження російської пропаганди в режимі реального часу. Альянс за забезпечення демократії (ASD), ініціатива, що реалізується Німецьким фондом Маршалла

у Вашингтоні, округ Колумбія, вже створив такий інструмент для моніторингу діяльності орієнтованих на Кремль акаунтів на платформі X у Сполучених Штатах та Німеччині. Цей досвід можна імплементувати у регіон Балкан, адже там пропаганда, як свідчить аналіз у попередні блоках дослідження, значно глибша та ефективніша.

Варто зазначити, що Кілька місцевих ініціатив з перевірки фактів вже діють на Західних Балканах. Наприклад, у Сербії неурядова організація “Центр досліджень, прозорості та підзвітності” (CTRA) розробила Istinomer, веб-сайт, присвячений перевірці фактів. ЄС може найефективніше підтримати ці зусилля, створивши онлайн-реєстр цих місцевих ініціатив для посилення координації між ними, а також надати платформу для обміну передовим досвідом.

Наступна перспектива й пропозиція – підвищення здатності студентів, учнів та всіх користувачів цифрових платформ загалом розпізнавати пропаганду і її тези. У листопаді 2017 року Європейська Комісія зобов’язалася витратити більше коштів, зокрема, на покращення медіаграмотності в регіоні. Ці зусилля мають охоплювати всі країни Західних Балкан та прагнути активної участі шкіл регіону – починаючи з найперших етапів освіти дітей. Знання того, як аналізувати та оцінювати зміст і джерела інформації, дозволить молодим людям зрозуміти роль медіа в суспільстві

з раннього віку, критично мислити про медіа-новини та відрізняти факти від фейків [62, с.6].

Третій крок – підтримка свободи ЗМІ. Стимування російського впливу на Західних Балканах залежить від стану й ефективності незалежних ЗМІ та якісної журналістики в регіоні. Російська “нерозказана правда” стала настільки потужною лише тому, що вона діє в умовах, де незалежні ЗМІ або придушені державним апаратом, або не мають достатньої аудиторії. На прикладі Сербії: за даними організації “Репортери без кордонів”, свобода ЗМІ різко скоротилася з 2014 року. Freedom House оцінює пресу Сербії як

“частково вільну” та стверджує, що хоча Конституція та правова база Сербії гарантують свободу преси, ці гарантії не застосовуються на практиці. Європейська Комісія вже оголошувала фінансову підтримку на 7,5 мільйонів євро для покращення свободи ЗМІ та професійної журналістики на Західних Балканах через різні місцеві ініціативи у 2017 роках [62, с.6].

Нині ж цей крок ще більш важливий, адже російська пропаганда з 2022 року працює у системі. Тому важливо, щоб ЄС продовжував жорстко критикувати національних лідерів, які намагаються підірвати свободу преси та намагаються контролювати ЗМІ, а також безкомпромісно наполягав на незалежних розслідуваннях та наявності певного відсотку незалежних ЗМІ у медіапросторі.

Важливою перспективою у боротьбі з російськими дезінформаційними кампаніями, є задача зробити прозахідні медіа-джерела більш доступними, зрозумілими та орієнтованими на регіональні та місцеві проблеми. Основні медіа-ресурси в регіоні просувають пропагандистські російські новини частково тому, що вони доступніші, ніж західні медіа-джерела. Умови та політика російського інформаційного агентства “Sputnik” зазначають, що кожен може безкоштовно переопублікувати його контент, якщо вказано “Sputnik”, що свідчить про дуже прості авторські права для поширення контенту [62, с.6].

Ще однією причиною популярності російських медіа-джерел серед жителів Західних Балкан є їхня здатність звертатися до місцевих проблем та настроїв. Наприклад, маючи щонайменше 40 співробітників у Белграді, Sputnik Srbija може взаємодіяти з проблемами на місцях та адаптувати свої повідомлення до місцевих потреб. Щоб охопити ширшу аудиторію, прозахідним новинним ресурсам необхідно вчитися на цій стратегії та більше опікуватися місцевими питаннями, інакше в аудиторії складатиметься враження, що тільки Кремль цікавиться і пропонує ініціативи підтримки для регіону. Відтак зусилля боротьби з пропагандою та російською дезінформацією повинні супроводжуватися оновленою та активнішою

стратегією інформаційно-просвітницької роботи, щоб зробити участь ЄС більш помітною. Наразі ЄС та його члени не можуть комунікувати таким чином, аби донести до країн Західних Балкан, що їх зобов'язання перед регіоном значно переважають зобов'язання Росії або будь-якого іншого гравця: це відбувається саме через те, що російська пропаганда маскує всі зусилля.

Торгівля, допомога та інвестиції – це лише три сфери взаємодії, де роль Росії значно менша за роль ЄС та його членів: у 2016 році на ЄС-28 припадало 73% загального обсягу торгівлі товарами із Західними Балканами. Росія, навпаки, становила лише мізерні 5%. Подібні закономірності спостерігаються в інвестиціях та допомозі. Однак у опитуваннях, проведених на території Західних Балкан, щодо їх основного донора фігурує Росія. Це викривлене сприйняття реальності також є результатом політичного маніпулювання [62, с.7]. Для того, аби подолати цей ефект пропаганди, ЄС має докласти значні зусилля.

Перспективними напрямками є краще позиціонування та реклама залученості ЄС у роботу з регіоном. Де б ЄС не інвестував, фінансував будівельні проекти чи брав участь іншим чином, його діяльність має бути добре помітною і висвітленою. Покращений маркетинг може включати прості заходи, такі як суттєве збільшення розміру банерів та елементів інформування, що позначають будівельні майданчики, що фінансуються ЄС. Якщо судити за видимістю плакатів, то наразі найбільше інвестує, наприклад, Москва, а не Брюссель, в Західних Балканах. Більший маркетинг може включати додатковою інформаційну картку про обсяг допомоги ЄС, яку отримує країна або аналітичні діаграми, які показують обсяг допомоги ЄС у порівнянні з обсягом допомоги інших країн [62, с.7].

Так як Росія часто опирається на символізм у своїх пропагандистських практиках, цільова допомога з гуманітарно-символічною метою є перспективним способом протидії російській дезінформації. Москва знає, як вибирати заходи допомоги з великим ефектом та великою віддачею: це

стосується недорогої допомоги, яка має швидкий помітний ефект. Наприклад, постачання віддаленим селам в Західних Балканах обладнання для безпеки – вогнегасники, пісок, інструменти тощо. Це доступний, але помітний жест, що має більш символічне включення. Так само допомога у кризових ситуаціях, наприклад, гуманітарна катастрофа – зсуви чи пожежі, – де Росія може зробити значно менше за ЄС, не є вадю тому, що саме її зусилля будуть висвітлені в новинах місцевих ЗМІ. ЄС та держави-члени повинні робити управління кризами ключовим напрямком підвищення своєї видимості. Мегапроект, що фінансується ЄС, для підтримки районів ризику повені на Західних Балканах (IPA FLOODS), запущений з 2015 року, є яскравою ілюстрацією такого включення для інформування громадськості [62, с.7-8].

Посилення тиску на лідерів Західних Балкан з метою отримання більш прозорих звітів є перспективою і складністю водночас. Як метод боротьби з російською дезінформацією, успіх протидії за цим механізмом залежить від посилення тиску з боку інституцій ЄС на регіональних лідерів, які спотворюють роль ЄС у своїх країнах. Багато лідерів зображують Москву як більш активну сторону дотацій, перебільшуючи допомогу Росії своїй країні і не визнаючи при цьому підтримки ЄС або визнаючи її мізерні обсяги [62, с.8].

Інституції ЄС та держави-члени повинні обґрунтовано погрожувати скороченням або припиненням певних видів допомоги, якщо їхня діяльність не буде належним чином інформуватися; це досить радикально, але дієво, адже значна частина обсягів допомоги Західним Балканам походить від ЄС на практиці. Більша видимість зобов'язань ЄС перед регіоном, безумовно, допоможе зменшити невдоволення Заходом серед населення Західних Балкан. Паралельно це зменшить здатність Кремля сіяти дезінформацію у цих державах. Відтак саме розчарування робить людей більш сприйнятливими до російської антиєвропейської пропаганди та до націоналістичних настроїв, які підживлює Москва. Більш активна публічна дипломатія з боку ЄС – це

найкращий спосіб зменшити прірву, що успішно підживлює інформаційну війну Росії.

Таким чином, ефективність протидії російській пропаганді в країнах Південно-Східної Європи залишається обмеженою, але демонструє поступовий прогрес. Успіх залежить від здатності поєднати інституційні механізми, медіареформи, громадянські ініціативи та регіональну співпрацю. Найбільш перспективним шляхом є створення стійких систем стратегічних комунікацій, здатних оперативно реагувати на загрози, формувати позитивні наративи та зміцнювати довіру суспільства до демократичних інституцій.

Серед досягнень однозначно варто відмітити те, що ЄС і його структури вже створили і нормативний, і практичний каркас для системного моніторингу російської пропаганди, вироблення рекомендацій з її протидії і підтримки локальних ініціатив супротиву. В регіоні зросла кількість аналітичних центрів і активність громадянського суспільства, що проводять огляд медіапростору, займаються фактчекінгом і просувають медіаграмотність як ключову перспективу протидії російській пропаганді.

Стабільними залишаються проблеми у частині країн Західних Балкан, особливо в Сербії та Болгарії, коли держава є частиною російського апарату пропаганди, і маніпулятивні наративи ретранслюються самою владою. У Греції, наприклад, російська пропаганда інтегрована у політичний дискурс, який нівелює межу між внутрішньою та зовнішньою дезінформацією і робить протидію пропаганді малоефективною.

Концентрація власности, часткова узурпація влади та низькі стандарти журналістики сприяють тому, що медіасектор слабкий, залежний від влади, що і створює сприятливе середовище для поширення російської пропаганди. Проблема є в тому, що інструменти протидії пропаганді наявні: це фактчекінг, ініціативи ЄС, окремі платформи. Проте їх інтеграція в національну політику або зовсім відсутня, або наявна у формальному й декларативному закріпленні. Стійкої координації між урядом, медіа, аналітичними інституціями та європейськими організаціями немає.

Висновки до розділу 3

Аналіз механізмів і практик протидії російській пропаганді в країнах Південно-Східної Європи свідчить про формування у регіоні багаторівневої системи реагування на дезінформаційні загрози. Така система включає інструменти наднаціонального, державного й локального рівнів, органічно поєднуючи діяльність європейських інституцій, урядів, аналітичних центрів, неурядових організацій, медіа та громадянського суспільства. Попри суттєві виклики, останнє десятиліття ознаменувалося помітним посиленням спроможності держав протистояти гібридним впливам з боку Російської Федерації, хоча рівень ефективності залишається нерівномірним.

Участь європейських структур, передусім EU vs Disinfo та StratCom East, стала ключовим фактором підвищення стійкості регіону. Їхня діяльність забезпечила системний моніторинг дезінформаційних кампаній, формування баз даних про російські наративи, підготовку аналітичних продуктів, а також поширення фактчекінгу та освітніх матеріалів. Зростання координації всередині ЄС і з партнерами НАТО сприяло виробленню єдиних стандартів стратегічних комунікацій та оцінки інформаційних загроз.

На національному рівні найбільший прогрес продемонстрували Румунія та Північна Македонія, які змогли поєднати державні ініціативи з активним залученням громадянського суспільства та європейською підтримкою. У цих країнах було запущено програми стратегічних комунікацій, створено спеціалізовані аналітичні структури, а також розгорнуто освітні проєкти у сфері медіаграмотності та протидії дезінформації. Така модель співпраці “держава – експертне середовище – громадські організації” дозволила підвищити здатність суспільства ідентифікувати маніпуляції та знижувати вплив ворожих наративів.

Поряд з цим, у низці країн, передусім у Сербії та частково в Болгарії, державна політика у сфері інформаційної безпеки залишається непослідовною, а інколи – прямо протилежною інтересам захисту інформаційного простору. У Сербії державні інституції не лише не

обмежують дезінформаційні потоки, а й активно ретранслюють російські наративи, що сприяє їхній легітимачії в очах населення та перетворює пропаганду на складову внутрішньополітичного дискурсу. У Болгарії відсутність політичної консолідації, слабкість інституцій і широка присутність проросійських акторів у медіапросторі створюють значні перешкоди для формування результативної політики протидії дезінформації.

Попри це, важливу роль у забезпеченні інформаційної стійкості відіграють аналітичні центри та організації громадянського суспільства, зокрема Global Focus, CSD, Metamorphosis Foundation, Zašto ne?, ISD та інші. Їхня діяльність охоплює систематичний моніторинг локальних і транскордонних інформаційних потоків, дослідження механізмів поширення дезінформації, виявлення проксі-структур, а також підготовку практичних рекомендацій для урядів та медіа. Ці організації виступають ключовими виробниками незалежної аналітики та інформації, що дозволяє боротися не лише з дезінформацією, а й з її глибинними причинами – низькою медіаграмотністю, браком прозорості медіавласності, політичною залежністю частини журналістської спільноти.

Значний потенціал для протидії російській пропаганді закладений у розвитку фактчекінгу та освітніх програм. Поширення медіаграмотності серед молоді, освітян, державних службовців та широкої громадськості сприяє формуванню критичного мислення та зменшенню ефективності маніпулятивних повідомлень. Досвід країн регіону показує, що навчальні ініціативи мають найбільший вплив тоді, коли вони інтегровані у формальну систему освіти та підкріплені локальними інформаційними кампаніями.

Водночас загальна оцінка ефективності боротьби з російською дезінформацією свідчить про наявність системних проблем, які продовжують стримувати розвиток інформаційної стійкості. Найбільш значущими серед них є: брак політичної волі у частині держав, фрагментація інституцій і відсутність стійкої міжвідомчої координації, політизованість медіапростору, економічна вразливість, обмежені фінансові ресурси громадських

організацій, низька довіра значної частини населення до офіційних джерел інформації. У низці країн російські наративи інтегровані у внутрішньополітичні процеси, що створює додаткові бар'єри.

У контексті цих викликів особливо важливими залишаються стратегічні комунікації, спрямовані на формування прозорого та достовірного інформаційного простору, а також зміцнення довіри між державою та суспільством. Ефективні державні комунікації дозволяють не лише інформувати населення, а й заповнювати інформаційні прогалини, які часто стають мішенню дезінформаційних атак.

Перспективи посилення протидії російській пропаганді пов'язані з поглибленням регіональної інтеграції, створенням спільних платформ для обміну досвідом, стандартизацією підходів до моніторингу та оцінки інформаційних загроз, а також розвитком локальних механізмів швидкого реагування. Ключовим завданням залишається забезпечення координації між державами регіону, а також між національними структурами та європейськими інституціями. Не менш важливим є розвиток незалежних медіа та активація громадянського суспільства, здатного створювати альтернативні інформаційні наративи, що базуються на фактах і відповідають інтересам демократичного розвитку.

Отже, результати аналізу свідчать, що протидія російській пропаганді в країнах має комплексний характер і потребує посилення державної політики, інституційних спроможностей та активнішої участі громадянського суспільства. Успіх на цьому напрямі залежить від здатності держав формувати стійкі моделі стратегічних комунікацій, зміцнювати незалежний медіасектор, забезпечувати прозорість інформаційного середовища та підтримувати освітні ініціативи, спрямовані на розвиток критичного мислення. Такі умови створюють не лише бар'єри для дезінформації, а й основу для успішного демократичного розвитку держав регіону в умовах сучасного гібридного протистояння.

ВИСНОВКИ

Дослідження присвячене комплексному аналізу російської пропаганди в країнах Південно-Східної Європи (ПСЄ) в умовах російсько-української війни та оцінці ефективності механізмів протидії цьому деструктивному явищу. В ході проведення аналізу та пошуку щодо зазначених у вступі завдань було встановлено, що інформаційний вимір сучасної міжнародної політики перетворився на ключове поле боротьби за політичний вплив, формування суспільних настроїв і стратегічне спрямування національних держав. Сучасна російська агресія проти України супроводжується масштабними інформаційними операціями, спрямованими на послаблення регіональної стабільності, розкол європейської спільноти та формування сприятливих умов для реалізації інтересів Кремля як у Європі, так і на глобальному рівні.

У ході дослідження продемонстровано, що російська пропаганда виступає системним елементом гібридної війни, у межах якої інформаційні впливи набувають стратегічного значення. Від ранніх форм ідеологічної комунікації російська пропаганда трансформувалася у складну мережеву екосистему, що охоплює державні інституції, спеціальні служби, дипломатичні структури, медіа, релігійні організації, політичні партії та цифрові комунікаційні майданчики. Вона відзначається високою адаптивністю, комунікаційною гнучкістю та здатністю інтегруватися у локальні культурні, історичні та політичні контексти, забезпечуючи стійкість та прихованість інформаційних впливів.

На основі методу аналізу теоретичних підходів встановлено, що ефективність російської пропаганди пояснюється використанням поєднання інформаційно-психологічних методів, фреймінгу, наративного конструювання, когнітивних викривлень та інструментів мережевої мобілізації. Системне створення альтернативної реальності, що підмінює перевірені факти емоційно забарвленими інтерпретаціями, сприяє

формуванню колективних уявлень, які підживлюють недовіру до інституцій, демократичних цінностей і проєвропейського курсу. Саме когнітивна вразливість та соціальна фрагментація є внутрішніми умовами, що підсилюють ефективність російських інформаційних операцій у регіоні.

Дослідження російських наративів шляхом дискурс-аналізу свідчить, що Південно-Східна Європа є одним із ключових напрямів для реалізації російської інформаційної експансії внаслідок геостратегічного положення, історичних зв'язків, релігійних факторів, внутрішньої політичної фрагментації та вразливості до зовнішніх впливів. Встановлено, що Кремль використовує як традиційні канали (телебачення, друковані медіа), так і сучасні цифрові платформи (Telegram, Facebook, YouTube), через які здійснюється таргетоване поширення пропагандистських меседжів. Значного поширення набули проксі-актори – локальні медіа, блогери, аналітичні центри та громадські організації, які ретранслюють проросійські наративи, створюючи видимість їхнього “внутрішнього походження”.

Особлива роль у поширенні російської пропаганди належить політичним партіям і православним релігійним інституціям, які надають пропагандистським меседжам легітимності, укорінюючи їх у культурному та духовному середовищі. Ця взаємодія сприяє зміцненню квазірелігійних і політичних ідентичностей, що позиціонують Росію як захисника традиційних цінностей і “слов'янської єдності”, протиставляючи їй “впливу Заходу”.

Проведений аналіз доводить, що російські інформаційні операції у ПСЄ є цілеспрямованими, багаторівневими та адаптивними, що забезпечує їхню високу ефективність, особливо у країнах із політичними кризами, низькою довірою до влади та фрагментованими медіапросторами. Порівняльний метод, застосований до аналізу впливу російської пропаганди в Західних Балканах, показав, що найбільш вразливими до російських інформаційних впливів виявилися Сербія, Болгарія, Боснія і Герцеговина та частково Греція, тоді як Румунія демонструє відносну стійкість, хоча й залишається об'єктом активних інформаційних атак.

Разом з тим, дослідження підкреслює, що Європейський Союз і окремі країни ПСЄ поступово формують багаторівневу систему протидії дезінформації. В її межах важливими інституційними елементами виступають EUvsDisinfo, StratCom East, Hybrid CoE, а також мережі фактчекінгу та громадянського суспільства. На нормативному рівні ключову роль відіграють Акт про цифрові послуги (DSA), Кодекс практики щодо дезінформації та інші документи, спрямовані на підвищення прозорості цифрових платформ, обмеження впливу шкідливого контенту та захист демократичних процесів.

Разом з тим, метод кейс-стаді висвітлює той факт, що країни ПСЄ демонструють різну результативність у протидії інформаційним загрозам. Успішність цього залежить насамперед від рівня демократичної зрілості, незалежності медіа, координації між державними та недержавними акторами, а також загального рівня медіаграмотності населення. У країнах із поляризованим політичним середовищем і проблемами верховенства права дезінформація легко інтегрується в суспільні дискурси, сприяючи радикалізації, підриву євроатлантичних орієнтирів і формуванню сприятливого середовища для іноземного впливу.

Узагальнюючи отримані результати, можна дійти таких ключових висновків: російська пропаганда є системним елементом гібридної стратегії, спрямованої на підрив європейської єдності та демократичних інститутів; основними каналами її поширення в регіоні виступають медіа, соцмережі, проксі-актори, політичні партії та православні інституції; ефективність російського впливу ґрунтується на здатності пропаганди адаптуватися до місцевих соціокультурних контекстів та використовувати історичні наративи й когнітивні упередження; ключовими ризиками є політична поляризація, недовіра до інституцій, слабкість медійного сектору та дефіцит медіаграмотності; європейська система протидії дезінформації демонструє позитивну динаміку, але потребує посилення координації та інтегрованості заходів; важливою передумовою ефективної протидії є розвиток критичної

культури споживання інформації, підтримка незалежних медіа, посилення стратегічних комунікацій та взаємодія між державними й недержавними акторами.

Отже, інформаційна безпека країн ПСЄ є складовою загальноєвропейської безпеки, а протидія російській пропаганді – ключовою умовою збереження демократичної стабільності та подальшого розвитку Європи. Подальші дослідження мають бути спрямовані на інтеграцію емпіричних методів аналізу інформаційних впливів, удосконалення механізмів стратегічних комунікацій і формування стійкості суспільств до деструктивних зовнішніх впливів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. AJEE. The Mirror Reflection of the Russian Invasion of Ukraine in the Western Balkans. 2023. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1690878389.pdf
2. Albrie Xhemali. Ukrainian Reporters Combat Russian Propaganda From Afar in Kosovo. 2025. URL: <https://prishtinainsight.com/ukrainian-reporters-combat-russian-propaganda-from-a-far-in-kosovo-mag>
3. Benkler, Y. et al. Network Propaganda. 2018. URL: <https://global.oup.com/academic/product/network-propaganda-9780190923624>
4. Bennett, W.L., Livingston, S. The Disinformation Order. 2018. URL: <https://iddp.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs5791/files/downloads/The%20Disinformation%20Order%3B%20Livingston.pdf>
5. Botan, M. Electoral dynamics in the age of disinformation. SAGE Open. 2025. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2336825X251322721>
6. Carnegie Politika. Surviving the War: Russia-Western Balkan Ties After the Invasion of Ukraine. 2023. URL: <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2023/04/surviving-the-war-russia-western-balkan-ties-after-the-invasion-of-ukraine>
7. CEPS. The EU's Response To Russia's War in Ukraine. 2021. URL: https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2022/05/A-transformational-moment_The-EUs-response-to-Russias-war-in-Ukraine.pdf
8. Chatham House. Myths and Misconceptions about Russia. 2021. URL: <https://www.chathamhouse.org/2021/05/myths-and-misconceptions-debate-russia>
9. CIR. "Inauthentic & Malign Influence Activity – Croatian Presidential Runoff". 2025. URL: https://www.info-res.org/app/uploads/2025/01/Inauthentic_Behavior_-Croatian_Presidential_Runoff_v2.pdf

10. Comparison of Ukraine and Kosovo in Russia's Disinformation Narratives. 2024. URL: <https://hibrid.info/wp-content/uploads/2024/11/Comparison-of-Ukraine-and-Kosovo-in-Russias-disinformation-narratives.pdf>
11. CSD. Russian Economic Footprint in Western Balkans. 2018. URL: https://csd.eu/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2018_05/WESTERN_BALKANS_WEB_pdf.pdf
12. Detector Media. Православ'я, Росія-визволителька, Кустурица. Як діє російська пропаганда на Балканах. 2023. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/33770/2023-12-18-pravoslavyya-rosiya-vyzvolitelka-kusturitsa-yak-dii-rosiyska-propaganda-na-balkanakh>
13. Detector Media. Як Росія намагається гальмувати інтеграцію країн Західних Балкан до ЄС через поширення пропаганди. 2024. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/35024/2024-05-25-yak-rosiya-namagaietsya-galmyvaty-integratsiyu-krain-zakhidnykh-balkan-do-ies-cherez-poshyrennya-propagandy>
14. ENISA. Foreign Information Manipulation. 2021. URL: <https://www.enisa.europa.eu/sites/default/files/publications/Foreign%20Information%20Manipulation%20and%20Interference%20%28FIMI%29%20and%20Cybersecurity%20-%20Threat%20Landscape.pdf>
15. Espresso. Network of websites that push Russian narratives in Romania. 2025. URL: <https://global.espresso.tv/romania-news-websites-that-spread-russian-disinformation>
16. Euronews. The Kremlin Speaks Albanian, but lies! 2024. URL: <https://euronews.al/en/the-kremlin-speaks-albanian-but-lies>
17. EUvsDiSiNFO. Кремлівська дезінформація щодо референдуму в Молдові. 2024. URL: <https://euvdisinfo.eu/ua/кремлівська-дезінформація-щодо-референдуму-в-молдові>
18. EUvsDiSiNFO. Страх перед незалежністю. 2022. URL: <https://euvdisinfo.eu/ua/страх-перед-незалежністю>

19. Floridi, L. Fake News: A Definition. 2016. URL: <https://scispace.com/pdf/fake-news-a-definition-1lmw0lyg7o.pdf>
20. Friedrich Naumann Foundation. Russian Media in the Balkans. 2023. URL: [https://shop.freiheit.org/download/P2@1683/818650/A4_RussMedien-im-Balkan_ENG%20\(final\).pdf](https://shop.freiheit.org/download/P2@1683/818650/A4_RussMedien-im-Balkan_ENG%20(final).pdf)
21. Geneva Solutions. How Kosovo developed immunity against Russian propaganda. 2022. URL: <https://genevasolutions.news/ukraine-stories/how-kosovo-developed-immunity-against-russian-propaganda>
22. Global Focus (Metodieva, A.). Russian Narrative Proxies in the Western Balkans. 2019. URL: <https://www.gmfus.org/sites/default/files/Russian%20Narrative%20Proxies%20in%20Balkans.pdf>
23. GlobalFocus. Foreign Information Manipulation and Interference Threats and Answers in Romania in the context of the war in Ukraine. 2021. URL: <https://www.global-focus.eu/2024/10/foreign-information-manipulation-and-interference-threats-and-answers-in-romania-in-the-context-of-the-war-in-ukraine>
24. GlobalFocus. Propaganda Made to Measure. 2018. URL: <https://www.global-focus.eu/wp-content/uploads/2018/03/Propaganda-Made-to-Measure-How-Our-Vulnerabilities-Facilitate-Russian-Influence.pdf>
25. HSSF. Russian Propaganda in Bulgarian Online Media. 2023. URL: <https://hssfoundation.org/wp-content/uploads/2023/04/Report-ENG.pdf>
26. insituDe. Eurasianists In Turkey And Their Media On The War In Ukraine. 2023. URL: https://institute.ams3.digitaloceanspaces.com/Avrasyacilik_26_Subat.pdf
27. Institute for the Study of War (ISW). Likely Kremlin-Backed Election Interference Against Romania Threatens Bucharest's Continued Support for Ukraine and NATO. 2024. URL: https://understandingwar.org/wp-content/uploads/2025/04/Romania20special20edition20PDF_0.pdf

28. IRI / Metamorphosis Foundation. 2024. Analytical report on the Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI) in the Republic of North Macedonia. URL: <https://metamorphosis.org.mk/wp-content/uploads/2024/09/fimi-north-macedonia-report-final-for-publishing-30-09-2024.pdf>
29. ISD. Monitoring Influence & Disinformation Campaigns in the Western Balkans. 2024. URL: <https://www.isdglobal.org/wp-content/uploads/2024/12/Monitoring-Influence-and-Disinformation-Campaigns-in-the-Western-Balkans.pdf>
30. Ivana Kovačević Bekić. Analysis of media coverage about war in Ukraine in Croatian media. 2025. URL: <https://iihs.hr/Portals/0/Gallery/ZSF2025/ZSF2025%20-%206.1.Analysis%20of%20media%20coverage%20about%20war%20in%20Ukraine.pdf>
31. Jamieson, K. Cyberwar. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/333123451_Cyberwar_How_Russian_Hackers_and_Trolls_Helped_Elect_a_President-What_We_Don't_Can't_and_Do_Know
32. K Banović. Mapping Ukraine War Disinformation Ecosystem in Croatia and Slovenia. 2023. URL: https://edmo.eu/wp-content/uploads/2023/11/ADMO_Mapping-Ukraine-War-Disinformation-Ecosystem-in-Croatia-and-Slovenia.pdf
33. Lewandowsky, S. et al. Beyond Misinformation. 2017. URL: <https://cssn.org/wp-content/uploads/2020/12/Beyond-Misinformation-Understanding-and-Coping-with-the-Post-Truth-Era-Stephan-Lewandowsky.pdf>
34. Marwick, A., Lewis, R. Media Manipulation and Disinfo Online. 2017. URL: https://datasociety.net/wp-content/uploads/2017/05/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline-1.pdf

35. Marko Lovec. Slovenian Attitude To The War In Ukraine. 2025. URL: <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/tip/slovenian-attitude-to-the-war-in-ukraine-political-ideologies-public-opinion-and-policy-costs.pdf?sfvrsn=0>
36. Oshan Uluşan, İbrahim Özejder. Faking the war: fake posts on Turkish social media during the Russia-Ukraine war. 2024. URL: <https://www.nature.com/articles/s41599-024-03409-3.pdf>
37. Pennycook, G., Rand, D. Lazy, not Biased. 2019. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0010027719300253?via%3Dihub>
38. RFERL. How Russia Spreads Fake News In The Balkans. URL: <https://www.rferl.org/a/russian-fake-news-disinformation-balkans/33126528.html>
39. Rid, T. Cyber War Will Not Take Place. 2012. URL: <https://csl.armywarcollege.edu/SLET/mccd/CyberSpacePubs/Cyber%20War%20Will%20Not%20Take%20Place%20by%20Thomas%20Rid.pdf>
40. Roozenbeek, J., van der Linden, S. Fake news game confers psychological resistance against online misinformation. 2019. URL: <https://www.nature.com/articles/s41599-019-0279-9.pdf>
41. Russian Embassy Facebook Activity in Southeastern Europe. 2022. URL: https://csd.eu/fileadmin/user_upload/projects/files/Flash_Report_Russian_Embassy_Disinfo_v1.pdf
42. Spravdi. Russian Propaganda in Countries of Balkan Region. 2023. URL: <https://spravdi.gov.ua/en/russian-propaganda-in-countries-of-balkan-region-pro-kremlin-narratives-in-local-online-media>
43. Starbird, K. Disinformation's Spread. 2019. URL: <https://archive.fo/20190725180525/URL:https://www.nature.com/articles/d41586-019-02235-x>
44. StratCom COE. Yearbook of Strategic Communications. 2020-23. URL: <https://stratcomcoe.org>

45. The Image of Ukraine In The Greek Media. 2023. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/da2309f7-215b-4242-ad90-0610e5353e8c/content>
46. Törnberg, P. Echo chambers and viral misinformation. 2023. URL: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0203958>
47. “Ukrainization” in pro-Russian propaganda in Romania, Poland, Serbia and Hungary. 2022. URL: https://frontstory.pl/wp-content/uploads/2022/08/Ukrainization_Report.pdf
48. U.S. GEC. Pillars of Russia’s Disinformation Ecosystem. 2020. URL: https://2017-2021.state.gov/wp-content/uploads/2020/08/Pillars-of-Russia%E2%80%99s-Disinformation-and-Propaganda-Ecosystem_08-04-20.pdf
49. Zašto ne? 150 Days of the War in Ukraine. URL: <https://zastone.ba/app/uploads/2022/08/150-days-of-war-in-Ukraine-and-over-1500-disinformation-in-the-region.pdf>
50. Zašto ne? Disinformation in the Online Sphere: The Case of BiH. 2019. URL: https://zastone.ba/app/uploads/2019/05/Disinformation_in_the_online_sphere_The_case_of_BiH_ENG.pdf
51. Варга Т. Дезінформація та пропаганда як інструменти ведення гібридної війни Росії проти України. Електронне наукове видання “Аналітично-порівняльне правознавство”. 2024. С. 526-531. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.85>
52. Ivan C., Chiru I., Arcos R. Hybrid security threats and the information domain – concepts and definitions. Routledge Handbook of Disinformation and National Security. 2024. P. 1–13. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003190363-3/hybrid-security-threats-information-domain-concepts-definitions-cristina-ivan-irena-chiru-ru-bén-arcos>

53. Галіпчак В. Інформаційна війна як складова гібридної війни в умовах російської агресії. Вісник Прикарпатського університету. 2023. № 15. URL: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-1-4>

54. Ditrych O., Evert S. Unpowering Russia. Paris : European Union Institute for Security Studies, 2025. 88 p. URL: <https://www.iss.europa.eu/publications/chaillot-papers/unpowering-russia-how-eu-can-counter-and-undermine-kremlin>

55. The Fracture Line: Russia's Hybrid Strategy in the Western Balkans - CIVIL Today. CIVIL Today. URL: <https://civil.today/the-fracture-line-russias-hybrid-strategy-in-the-western-balkans/>

56. Scaturro R., Mejdini F. On Target? How Effective Are Sanctions In The Western Balkans?. Switzerland : Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2024. 43 p. URL: https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2024/12/Scaturro-Fatjona-Mejdini-On-target_-How-effective-are-sanctions-in-the-Western-Balkans_-GI-TOC-December-2024.v2.pdf

57. Petrović P. "Serbs and Russians are brothers forever": far-right support for Putin's invasion of Ukraine. Atlantic Initiative | Center for Security and Justice Research. URL: <https://atlanticinitiative.org/serbs-and-russians-are-brothers-forever-far-right-support-for-putins-invasion-of-ukraine/>

58. Secieru S. Russia In The Western Balkans. Luxembourg : European Union Institute for Security Studie, 2019. 8 p. URL: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%208%20Rus%20WB_0.pdf

59. Code of Conduct on Disinformation. Shaping Europe's digital future. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/code-conduct-disinformation>

60. Brautović M., John R. The Role Of The Media In Russian And Serbian Influence Operations: A Case Study On The Cross-Border Shaping Of

Narratives In The Western Balkans. Trends and Perspectives. 2025. Vol. 30, no. 15. P. 5–28. URL: <https://ojs.srce.hr/index.php/medijske-studije/article/view/29586>

61. Raducu R. M. Disinformation in the context of the Russian invasion of Ukraine. Srdjan : Editura Universității de Vest din Timișoara, 2023. 46 p. URL: https://newstrategycenter.ro/wp-content/uploads/2023/06/hbw_final.pdf

62. Eisentraut S. Propaganda and Disinformation in the Western Balkans: How the EU Can Counter Russia's Information War. Berlin : Department of European and International Cooperation, 2018. 9 p. URL: https://www.kas.de/documents/252038/253252/7_dokument_dok_pdf_51729_2.pdf/33dbbc29-eb30-e4ec-39c8-a4c976319449

63. Disinformation Resilience in Central and Eastern Europe. Kyiv, 2018. 340 p. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2018/06/DRI_CEE_2018.pdf

SUMMARY

The study is dedicated to a comprehensive analysis of Russian propaganda in the countries of South-Eastern Europe in the context of the Russian-Ukrainian war. Also, the field of the study concerns an assessment of the effectiveness of existing counter-propaganda policies and institutional mechanisms. The author examines the assumption that the informational dimension of contemporary international politics has become a key arena of struggle for political influence. Russian military aggression against Ukraine is accompanied by large-scale information operations aimed at weakening regional stability, fragmenting European unity and creating favourable conditions for the promotion of Kremlin interests both in Europe and all over the world.

The object of the research is Russian propaganda as a component of hybrid warfare. The subject of the research covers the tools, channels, actors and institutional responses to Russian information influence in South-Eastern Europe. The main aim of the study is to identify the key features, channels and narratives of Russian propaganda in the region and to evaluate the efficiency of state and non-state mechanisms designed to counter disinformation. Chronologically, the study focuses on the period after 2014 – the annexation of Crimea and the beginning of the war in Donbas – with special emphasis on the transformation of Russian information operations after the full-scale invasion of 2022.

The first chapter is based on the theoretical and methodological approaches used to analyze Russian propaganda as an element of hybrid warfare. Propaganda is understood as a systemically organized set of information practices aimed at shaping the perception of events and political processes in line with the strategic interests of the Russian Federation. Special attention is paid to the concepts of disinformation and information operations. Disinformation is defined as a spectrum of tactics of spreading false, inaccurate or radically de-contextualized information that deliberately harms democracy, security and social cohesion.

Also, the first chapter covers the methods of the study. Methodologically, the research relies on systemic, structural-functional and comparative approaches, complemented by discourse and narrative analysis, content analysis of media materials, case studies and elements of network analysis. This combination makes it possible to trace how different components of hybrid warfare interact with each other.

The second chapter is dedicated to analyzing Russian policies of influence in South-Eastern Europe after 2014. The region is presented as one of the key geopolitical spaces where Russia combines diplomatic, energy, economic and informational instruments of manipulation. Through the Balkans, Russian narratives enter the wider European information space. Russia's geopolitical interests in the region include the creation of a "gray zone" between the EU/NATO and the post-Soviet area, slowing down the European integration of the region and deepening their energy and economic dependence on Moscow.

The study offers a detailed analysis of the infrastructure of Russian propaganda. It covers traditional mass media, online platforms, diplomatic channels, pro-Russian political parties, Orthodox Churches, cultural institutions as well as marginal and conspiratorial communities. Special attention is paid to propaganda narratives about the war against Ukraine in Bulgaria, Serbia, Greece and Romania. Russian propaganda constructs broad historical-civilizational storylines in which Russia is portrayed as a defender of "traditional values" and an "historic liberator", while the West is depicted as corrupt, cynical and controlled by "deep state" system.

The religious dimension is equally important. Using the example of Serbia, the thesis shows how the involvement of the Serbian Orthodox Church and certain state institutions amplifies pro-Russian narratives. Scholars cited in the work emphasize the need to train regional journalists in narrative identification, fact-checking and the use of open-source intelligence for strengthening the resilience of religious institutions and society to information influence.

The third chapter dedicated to European and national mechanisms for countering disinformation. After 2014, when the Russian Federation intensified information operations against Ukraine and EU states, the fight against disinformation became one of the priorities of EU security policy. This level covers strategic communications, analytical structures, regulations and cooperation with civil society (EUvsDisinfo, StratCom East, the Hybrid CoE and others).

At the national level, South-Eastern Europe states have introduced legal acts, cybersecurity strategies, information-security programs and specialized units for monitoring disinformation. At the same time, the level of institutional capacity and political will varies considerably from country to country.

In the conclusions to the third chapter, the author summons that a multi-level system of response to disinformation threats is emerging in the region, but its effectiveness remains uneven. Among the key problems are the concentration of media ownership, the partial “capture” of major media outlets by propagandistic structures, low journalistic standards.

Despite numerous challenges, the interaction between state institutions, civil society and international partners produces the best results. Future improvements are associated with deeper regional integration, the creation of joint platforms for exchanging experience, the standardization of approaches to assessing informational threats.

In its final conclusions, the study highlights that Russian propaganda in South-Eastern Europe is systemic, adaptive and deeply embedded in the political, cultural and religious environment of the region. Despite significant progress achieved at the EU and national levels, the effectiveness of countering Russian propaganda still depends on strengthening institutional capacities, increasing public awareness, developing independent media and deepening cooperation.

A comprehensive combination of efforts by states, civil-society actors and international organizations, together with investment in education and critical thinking, as concluded, are a necessary precondition for building sustainable models of information resilience in the countries of South-Eastern Europe.

Заява

(Студент) _____

Номер студентської книжки: _____

Я заявляю, що наукова робота:

Була підготовлена виключно мною*, і:

А. Не порушує авторські права третіх осіб у відповідність із законом про авторське право.

Б. Повністю або частково була використана в якості основи для отримання диплому про вищу освіту або наукового ступеня мною чи іншою особою.

1) Крім того, я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи збігається з друкованою.

Даною заявою я підтверджую, що був(-ла), проінформований(-а), про права та обов'язки студента(-ки), Університету, про правила, що стосуються перевірки оригінальності наукових робіт. Тому я заявляю, що я згоден,(-на) на обробку моїх письмових робіт у відповідності з антиплагіатними процедурами Університету, а також на архівування цих робіт в базі даних інтернет системи Turnitin Similarity згідно з антиплагіатними правилами і процедурами Університету.

Я також свідомий(-ма), того, що у випадку, якщо робота написана мною, за рішенням Комісії університету буде містити факти, які суперечать умовам зазначеним у цій заяві, або, якщо коефіцієнти виходять за межі гранично допустимих норм (згідно **Додатку 2**), робота буде повернута на доопрацювання.

Дата

Підпис